

TÖRTÉNELEM – NÉPELET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

III. évfolyam (2009) 1. szám

Történelmünk képei madártávlatból. Személyenyek a régészeti légifotózás történetéből (Haáz Rezső Múzeum, 2009)

Vannak vidékek... – Kányádi Sándor versösszeállítás a Vitéz Lelkek előadásában. Rendezte Szász M. Mária (2009)

Asszonyélet – dokumentumfilm bemutató. Rendező: Bálint Ibolya, Operatőr: Bálint Arthur. (2008)

Dzsessz – a Kecskemét Jazz Orchestra előadásában (2008)

Orbán Balázs szemével Homoródalmáson fényképkiallítás (2008)

Valaha – kortárs magyar zeneszerzők dalai Székely Zsejke, a Kolozsvári Magyar Opera énekesnője előadásában (2008)

Az Udvarhelyszék Fúvószenekar ünnepi koncertje (2008)

SICULUS emlékkoncert (2008)

Közművelődésről, díjakról a Magyar Kultúra Napján

A város művelődési életében külön színfolt januárban a Magyar Kultúra Napja tiszteletére szervezett ünnepség. Pár éve Székelyudvarhelyen a helyi művelődési intézmények, civile szervezettek együtt készülnek erre a több napon át tartó rendezvénysorozatra.

Kölcsey szavait úgy kell szájunkra vennünk, hogy el ne koptassuk. Január 22-e a Himnuszon látható datálás miatt vált ünneppé. És egyben jelképpé is, mert az egyetemes magyar kultúra, művelődés tárházába természetes módon beletartoznak azok az esetleg újabban létrehozott alkotások is, amelyek egy-egy vidék, település jellemző vonását rögzítik a teremtés, a művészetek valamely eszközével. Tehát ami a mienk, az mindannyiunké is – a fordítottját sokkal jobban ismerjük.

Udvarhelyen igyekeztünk elsősorban a helyi értékeket kiemelni, nem felfuvalkodottságból, rosszul értelmezett lokálpatriotizmusból, hanem célzatosan: teret adva azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek több figyelmet érdemelnek, kiemelve azokat az alkotásokat, amelyek nemrég keletkeztek, de számot tarthatnak a szélesebb közönség figyelmére.

Az előző években néprajzi témájú szakmai találkozótól színházi és néptáncelőadásig, klasszikus zenéig több műfaj, téma sűrűdött e pár napba, dokumentumfilmeket és könyveket mutattunk be, fényképészeti, szobrászati, festészeti kiállítások nyíltak. Reméltük, hogy a különböző korosztályok megtalálják a számukra tetszőt.

Az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület kezdeményezte a közművelődésben dolgozóknak díjjal való elismerését, így ennek az ünnepségsorozatnak a zárásaként adjuk át az Udvarhelyszék kultúrájáért díjakat, személyeknek és közösségeknek. A díjat érté megőrzés, -követítés meg értéktartás, illetve életműdíj kategóriában ítéltük oda az előző években olyan udvarhelyszéki személyiségeknek, szervezeteknek, mint Kovács Piroska helytörténész, Haáz Sándor zeneoktató, Maszelka János képzőművész (post mortem), Nagy Attila szervező, Szócs Lajos helyismereti és néprajzi gyűjtő, Bodurian János és Gergely János zenetanárok, Székely Dalegylet, Finta Béla szervező, Szász M. Mária drámapedagógus, Hermann Gusztáv (post mortem), Pipacsok néptáncgyűttes, Jakab Rozália népművész, néprajzi gyűjtő, Kacsó András táncoktató (post mortem), Kipikopi Együttnevelő Egyesület, Székely József képzőművész (post mortem), Tankó Albert fafaragó, a népművészet kiváló mestere, Balácsi Dénes helytörténész, néprajzi gyűjtő, Tárkányi János zenész (post mortem), Bárdos Lajos Vegyeskar, István Lajos keramikus, helyismereti és néprajzi gyűjtő, Gálfalvi Gábor néptánító, néprajzi gyűjtő.

Idén ez a sor a következő nevekkal gyarapodott: dr. Molnár István, a székelykeresztúri múzeum alapítója és névadója (post mortem), a Felsőboldogfalván 1993-ban bejegyzett Fülöp Áron Közművelődési Egyesület, Cs. Gergely Gizella pedagógus, néprajzi gyűjtő és Kovács István fényképész. A díjátadást gálaműsor követi, vidékünkbeli fellépőkkel.

Mert lehet-e jobb alkalom elismerni kultúrigazgatók, tanítók, a vidék gondjait komolyan vevő szakemberek, lelkes megkötő szervezők teljesítményét, népükhöz való hűségét, szakmai hozzáértését? Az átadott ezüstplakett (rajta a díjazott nevével és arcmásával) anyaga egyrészt a szerénységet, másrészt, nemes anyagával, az öröknek hitt értékeket jelképezi.

P. Buzogány Árpád

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népelet. Néphagyomány.
III. évfolyam (2009) 1. szám

Népi kultúra

4 Salló Szilárd: Az INEXTEX európai uniós projekt tapasztalatai

8 Kinda István: „Itt örökkéig méz vót, ősidők óta!” Erdei iparüzés Vargyas környékén

10 Szócs Levente: A gyergyószentmiklósi Madaraskapuról

Közgyűjteményeink

11 Mihály János: Vítus Géza emlékház Szentegyházán

Megkérdeztük

12 „Egy magyar kulturális és tudományos kutatói intézmény munkájának ellehetetlenedését jelenti”

Kolumbán Zsuzsanna beszélgetése Zepezcaner Jenővel, a Haáz Rezső Múzeum igazgatójával

História

14 Körösfői Zsolt – Nyárádi Zsolt – Sófalvi András: A gótok nyomában Udvarhelyen

16 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében

Tárgyi örökségünk

20 Gyöngyössi János: A székelyzsombori vár

Forrásközelben

23 Kovács Sándor: „Felkelhető javairól vétetett fel...”

Lábjegyzet

24 Gagyai József: Kovács Piroska: „Orczád veritékével...” Máréfalva a történelem sodrában

Életutak

26 Mihály János: Jánosfalvi Sándor István

27 P. Buzogány Árpád: Emléktúra a két Homoród mentén

Székely fonó

28 Korondi anekdoták. Gyűjtötte id. István Lajos

Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók

2009. január–április

A címlapon Lukács Domokos és családja (Máréfalva, 1883). Fotó: Kovács. Lásd cikkünket a 24. oldalon.

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népelet. Néphagyomány.
III. évfolyam (2009) 1. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Hargita Megyei Hagyomány-örzési Forrásközpont. **Igazgató:** dr. Hermann Gusztáv Mihály.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsanna. **Szerkesztőbizottság:** dr. Hermann Gusztáv Mihály, Kovács Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. december 1 utca, 9. sz., II. emelet. A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szócs Klára) telefonszámon, illetve az oroksegunk@hereditas.ro e-mail címen. Az előfizetési díj egy évre 20 RON. Az előfizetési díjhoz hozzászámítjuk a postaköltséget.

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., Székelyudvarhely

Médiapartner: Szabadidőkalauz

Az INEXTEX európai uniós projekt tapasztalatai

2007-ben európai uniós projekt vette kezdetét, amely többek közt a székelyföldi népi textíliák motívumkincsének feldolgozására irányul. A motívumkincs átvitele a felnőtteképzés keretei között valósul meg, így olyan természetes alapanyagú használati tárgyak készülhetnek, amelyek megfelelnek a XXI. századi ízlésvilágnak. Ahogyan azt a projekt nevének rövidítése is magába foglalja – INEXTEX: A textilörökségen alapuló tudás, tapasztalatok, módszerek innovatív cseréje –, az újjításon van a hangsúly, egy olyan új módszer kidolgozására, amelyre eddig nem volt gyakorlati próbálkozás. A projekt során nem népművészeti tárgyak előállítását szorgalmazzák, a cél: népi ihletésű, ízléses, szerethető és használható termékek létrehozása.

A projekt négy európai országban (Svédország, Észtország, Magyarország és Románia) párhuzamosan zajlik, az adott országoknak egy-egy megyei önkormányzata, illetve megyei vagy városi múzeuma áll partnerkapcsolatban egymással. Romániai részről a *Csiki Székely Múzeum* és *Hargita Megye Tanácsa* vállalta fel, hogy részt vegyen a GRUNDTVIG felnőttképzési programban. Romániában a két intézmény közösen valósítja meg a projekt célkitűzéseit.

A kezdeményezés a múzeum számára nagy fontossággal bír, hiszen eddig még nem volt példa arra, hogy uniós projektben vegyen részt. A tervezet lehetőséget teremt arra, hogy a múzeum néprajzi raktárában őrzött textíliák a figyelem középpontjába kerüljenek; több ország megismerkedhet azokkal.

A 2007 decemberében kezdődött projekt két évig tart, tehát 2009 végén zárul. Ez idő alatt partnertalálkozókra, kiállításokra, végül pedig nemzetközi kiállítással egybekötött konferenciára kerül sor. A partnertalálkozókon *Hargita Megye Ta-*

nácsa részéről Mátéffy Mária, Ábrahám Margareta, Péterffy Ágnes és Miklóssy Enikő vettek részt, a *Csiki Székely Múzeum*ot Gyarmati Zsolt és Salló Szilárd képviselte. A projekt kellő visszhangra talált a sajtóban, a négy országban sorra jelentek meg az újságcikkek és televíziós híradások, a tervezet eseményeiről tudósítva.

A továbbiakban részletesebben ismertetem a projektet, természetesen kitérve a még megvalósulásra váró tervekre is.

2007 decemberében a *Csiki Székely Múzeum* és *Hargita Megye Tanácsa* részéről 2-2 személy a svédországi Västerbotten megyébe látogatott, ahol sor került a projekt ismertetésére. A találkozón jelen voltak a svédországi, észtországi és magyarországi partnerintézmények képviselői. A Västerbotten megyei önkormányzat munkatársai bemutatták a megyét és a projektet. Ismertetésre került az INEXTEX honlap (www.inextex.com) és projektjezusa is, amely a partnerek közötti kapcsolattartást, valamint a külvilág felé való megmutatkozást segíti.

A további eseményeknek a hárnösandi *Murberget* múzeum adott otthont. Itt kerültek szemlére azok a kézműves textiltermékek, amelyek egy előzetes svédországi kezdeményezés eredményeként születtek. A XIX. században élt két parasztasszony által készített textíliák mintakincse került átültetésre mai használati tárgyakra. Ezt felnőttképzés által valósították meg, oly módon, hogy kurzussorozatot hirdettek, ezen helyi kézművesek, formatervezők irányításával készítették el ízléses, minőségi, használható termékeket, amelyek a kereskedelmi forgalomba is bekerültek. E termékeket a partnerintézmények képviselői megtekinthették, kipróbálhatták, megtapasztalva azt, hogy olyan kezdeményezésről van szó, amely minőségi termékek előállítását célozza. A termékek közt kötással készült kesztyűket, sapkákat, csuklómelegítőket, gyermekjátékokat; hímzett kesztyűket, blúzokat, terítőket; nyomással díszített párnahuzatokat stb. találtak a résztvevők. Mindezt múzeumi raktár- és kiállítás-látogatás követte. Az előbbi során bemutatásra kerültek azok a textíliák, amelyek ihlető forrásként szolgáltak az új termékek elkészítésékor. A találkozók keretében sor került a múzeum skanzenjének meglátogatására, majd a sollefteai textilarhívum megtekintésére. Ezen utóbbi helyet ad régi és új textíliáknak, raktáron és kiállításokon egyaránt.

A svédországi partnertalálkozót 2008 januárjában a Somogy megyei Kaposváron szervezett találkozó követte. A projektpartnerek a megyei önkormányzat épületében tartott előadások által ismereteket szerezhettek a helyi fejlesztési kezdeményezésekről, ugyanakkor megismerkedhettek a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum tevékenységével. Az ezt követő múzeumi séta ismertette a múzeum színvonalas kiállításait, köztük a számos népi textíliát felvonultató néprajzi kiállítást. Szintén a múzeumban került sor azoknak a népi textíliáknak a megtekintésére, amelyek inspirációs forrásként szolgáltak a 2008 őszén indult kurzussorozat folyamán elkészült kézműves termékeknek. A múzeumlátogatás mellett sor került két kaposvári kézműves: egy fafaragó-csontfaragó, illetve egy nemezeli műhelyének a megtekintésére. A találkozó szakmai részét a szennai skanzen megtekintése zárta. A magyarországi látogatáskor zajlott az első nyílt szeminárium, amelyen a helyi kézművesek megismerkedhettek a pro-

Bőrből és nemezéből készült termékek az INEXTEX kézműves kiállításon (Csiki Székely Múzeum)

Szefű minta keresztzemes párnahuzaton (XIX. század), illetve a kurzus során készített női ruhán és kiegészítőin

jekttel, ez alkalommal a svédországi partnerintézmények képviselői részletes bemutatást tartottak az INEXTEX-ről.

A harmadik partnertalálkozónak *Hargita Megye Tanácsa* és a *Csiki Székely Múzeum* adott otthont. A találkozóra 2008 februárjában került sor. A Svédországból, Észtországból és Magyarországról érkező kollégák vetítéssel egybekötött előadáson ismerkedhettek meg a két helyi intézmény tevékenységével, illetve a *Hargita Megyei Kulturális Központ* kulturális, hagyományörző rendezvényeivel. A múzeum népi textilgyűjteménye raktár- és fotóbemutató által került ismertetésre. A kaposvárihoz hasonló nyílt szeminárium *Hargita Megye Tanácsának* épületében zajlott, a rendezvényen közel száz érdeklődő tette tiszteletét. A jelenlévők közül kerültek ki a kurzussorozat résztvevői. Sor került a leendő kurzusvezetők bemutatására is. Ezt követően a projektben résztvevő partnerek a *Csiki Székely Múzeum* épületében megtekinthették azokat a népi textiliákat, amelyekkel a későbbiekben a kézművesek dolgozni fognak.

A csíkszeredai eseményeken túl, kisebb szakmai tanulmányút is a találkozót képezte. Felcsíki falvakba látogatva el, a partnerek megismerkedhettek a csíkszentdomokosi hagyományörző csoport vezető tagjaival, akik bemutatták a kender, illetve a gyapjú feldolgozásának bizonyos mozzanatait. Ezt követően a csíkjenőfalvi gyapjúfeldolgozó manufaktúra működésébe nyerhettek betekintést, valamint a csíkmadarasi Malom csárda épületének egyik termében létrehozott vitselet-kiállítást is megnézhatték.

Hasonlóan gazdag programkínálattal szolgált 2008 áprilisában a negyedik, egyben utolsó partnertalálkozó, amely során a partnerintézmények küldöttei az észtországi Muhu szigetre utaztak. A *Muhu Muuseum* épületében tartották meg a régió bemutatását, ezt követte a múzeum textiliáival való alapos ismerkedés. Észtországban sem maradt el a nyílt szeminárium, amelyen megjelentek a környéken élő kézművesek. A programot néhány helyi kézműves felkeresése tette színesebbé: egy fafaragóhoz és egy textiliák készítésére szakosodott kézműveshez látogattak a vendégek. Emellett a szigeten található fafeldolgozó üzem, valamint hímzőkör tevékenységébe is betekintést nyerhettek a résztvevők.

Az észtországi találkozó során a partnerek részéről megtörtént az első lépés az őszi kurzussorozat előkészítésére vonatkozóan. A svéd partner angol nyelven összeállított tananyagot adott át. Ezt az áprilist követő hónapokban a projektpartnerek továbbfejlesztették, kiegészítették és lefordították.

A 2008 októberében induló tanfolyamot megelőzően a tervezet résztvevői Prágába utaztak, ahol véglegesítették a tananyagot. E találkozó során a partnerintézmények munkatársai beszámoltak a kurzus előkészítésének munkálatairól: a tanfolyam résztvevőinek számáról, azok foglalkozásáról. Amint a prágai találkozón is kiderült, a négy országban 10–20 fő között alakult a bejelentkezők száma.

A résztvevő négy országban párhuzamosan zajlott le a tanfolyam, amelyet az előzőleg kiválasztott oktatók és formatervezők vezettek le a múzeumi szakemberek közreműködésével.

Az ingyenes tanfolyam Csíkszeredában 2008. október 11-e és 2009. január 10-e között zajlott. Tíz alkalommal gyűltek össze a résztvevők a *Csiki Székely Múzeum* dísztermében. A kurzussorozatra előzetesen 18-an jelentkeztek be, mindannyian sikeresen zárták a tanfolyamot. A résztvevők között 17 nőt és egy férfit találunk, az átlagéletkor 40 év. A kurzust látogatók nem kizárólag Hargita megyei-ek, hiszen a csíki, udvarhelyi és gyergyói alkotók mellett a szomszédos Kovászna és Maros megyéből is egy-egy kézműves állandó résztvevője volt a kurzusnak. Mindannyian gyakorlott kézművesek, ez nagyban hozzájárult a tanfolyam sikerességéhez, mivel a különböző megmunkálási technikák ismeretével már előzetesen rendelkeztek. Nagy részük korábban népies ruhák szabásával, varrásával foglal-

Női bunda (XIX. század, Csíkmadaras), valamint a bunda mintájának felhasználásával készített női mellény

Írásos párnahuzat, valamint a párnahuzat mintájának felhasználásával készített nemeztáska

kozott, de találunk közöttük nemezelőket, batikolókat, hímzőket, szövőket, valamint bőrdíszművest is. A kurzus folyamán a résztvevők korábbi ismeretei a két oktató, Esztány István iparművész és Bakó Klára képzőművész ötleteivel, javaslatával egészültek ki. A kurzusvezetők fő feladata az volt, hogy tanácsokkal szolgáljanak arra vonatkozóan, a kézművesek a népi textíliákon megjelenő motívumokat hogyan jelenítsék meg mai használati tárgyakon.

A múzeum raktárában őrzött, a tanfolyam során felhasználásra kerülő népi textíliák kiválasztása már korábban megtörtént, de az oktatók és a múzeum néprajzos szakembere, hogy teret adjanak az alkotók akaratának is, digitális formában átadták a 2000 népi textília fotóját a résztvevőknek. A fotókat tartalmazó DVD-t az

első találkozón kapták kézbe a kézművesek. A felvételek áttekintése után mindegyikük kiválasztotta azokat a tárgyakat, amelyekről úgy gondolták, hogy szabásukban, mintavilágukban inspirációval szolgálhatnak az elkészítendő tárgyakra nézve. Ezek a tárgyak a tanfolyam egy következő alkalmával bemutatásra kerültek, ekkor a résztvevők rajzokat, fotókat készíthettek a tárgyokról, ez segítette őket további munkájukban.

Szintén ekkor került sor az oktatóanyag átadására, amit minden résztvevő a négy hónap során hétről hétre használt. A hétvégenként sorra kerülő tanfolyam ideje alatt folyamatos volt a konzultáció a kézművesek és oktatók között, így lassan minden résztvevőben kialakult egy kép arról, hogy milyen végterméket fog készíteni, azon milyen motívumot fog továbbvinni. A kézművesek az elméleti és gyakorlati jellegű foglalkozások mellett munkájuk nagy részét otthon, saját műhelyükben végezték. Közben hétről hétre elhozták a félkész vagy kész állapotban lévő termékeiket, amelyeket a formatervezők és csapattagok véleményeztek, s újabb ötleteket adtak arra vonatkozóan, hogyan tökéletesítsék azokat. A termékek esetében alapvető elvárás volt, hogy termésetes alpanyagokból készüljenek. Előzetesen – projekt pénzből – megvásárlásra kerültek a szükséges anyagok, amelyek a későbbiekben a végtermékek alap-

anyagául szolgáltak. Főbb alpanyag a gyapjú, a lenvászon és a bőr volt. A gyapjú szőtt és nemezelt tárgyak esetében került felhasználásra. A csupán bőrből készült tárgyak mellett elkészült a bőr-nemez kombinációjából létrejött tárgycsoport is. Lenvászonból főként női ruhák, táskák, kiegészítők, ékszerek készültek.

A tanfolyam lejárta után a termékekből a két kurzusvezető, Bakó Klára és Esztány István, valamint Salló Szilárd, a múzeum néprajzosa kiállítást rendezett. A megnyitóra 2009. január 23-án került sor, közel száz érdeklődő volt jelen. A kiállítás február 5-ig volt látogatható. A fő cél a nagyközönség előtti megmutatkozás volt, hiszen az uniós projekt akkor töltheti be végső szerepét, ha az elkészült termékek ízlést formálnak, vásárlókat vonzanak, így bekerülhetnek a kereskedelmi forgalomba. Kiállítottuk mindazokat a termékeket, amelyek a kurzussorozat folyamán elkészültek. Habár az elvárás csupán az volt, hogy mindegyik kézművesnek egy terméket kell elkészítenie, a résztvevők többsége 2-3 tárgyat, vagy akár egy kollekciót is elkészített. A kollekciók esetében, az egymáshoz kapcsolódó termékek-nél egyazon motívumot alkalmaztak a készítőik. Nyolcvan darab kézműves termék került kiállításra, amelyek között találunk nemezeléssel készült sálát, kesztyűt, papucsot, övet, táskát, maroktelefon- és szemüvegtartót; batikolt technikával készült táskákat; gépi varrással díszített táskát, zsebkendőtartót, nyakéket, könyvjelzőt; szőtt tarisznyát, lenvászon alapanyagú, szedettes mintával ellátott üvegdísz és szatyrot; lenvászonból készült női blúzt, ruhát, mellényt, sálát és bevásárlószatyrot; bőrből készült nyakéket, karkötőt, táskát és telefontartót; valamint bőr és nemez kombinációjával készült övet, tarsolyt, illetve telefontartót. A kiállítás szervezői használati utasítást tartalmazó kártyákkal látták el a termékeket, emellett figyelmet fordítva az alkotókra, rövid leírást, személyi elérhetőséget és fotót tartalmazó adatlapokat is elhelyeztek a kiállítóterben.

A tanfolyam során készített termékek mellett kiállításra került az a 25 darab népi textília, amelyek díszítéstechnikájukban, mintavilágukban inspirálták az új termékeket. A múzeumi tárgyak között egyaránt találunk lakásbelső textíliákat és viseleti darabokat. A kiállított tárgyak egyik része a XIX. században, másik része pedig a múlt században készült. A néprajzi tárgyak között találunk XIX. századi, keresztszemes mintával díszített párnahuzatokat, ezeknek mesterkéjén megjelenő keresztszemes szegfüminta egy női ruha, valamint annak kiegészítői (nyakék, fül-

Munka a tanfolyamon

bevaló, öv) számára szolgált inspirációval, ugyanakkor a mütárgyak között megtalálhatóak a szedetttes technikával készült törülközők, törülőkendők, amelyeknek mintája stilizált formában üvegdíszre és szatyorra került. A viseleti textilek egy részénél a szabástechnika volt a meghatározó, ilyen alapon készült egy pendely és egy múlt század eleji, polgári vonásokat mutató női alsónadrág alapján nadrág és blúz, ugyanakkor rokolya formájára női szoknya. A viseletdarabok nem csupán szabásukban, de mintavilágukban is hatottak az új termékekre, hiszen egy XIX. századi csiki bunda tulipánmintája női mellényre került, míg egy másik, XX. századi marosfői bunda levélmintája igényes kivitelezésű női blúzon kapott helyet. A nemezelt termékekre főként a Székelyföldön is elterjedt írásos párnahuzat mintavilága hatott, de keresztaszemes mintaterítőn megjelenő virágminta is rákerült nemez-tárgyakra. Egy másik eljárás a zsinórozás átvitelében mutatkozik, ugyanis az egyik női blúzra XIX. századi, homoródalmási női kurtiról származó hasonló zsinórmintha került. Folytatni lehet a sort még számos mintaátvitellel, hiszen az említettek mellett még számos, népi textílián megjelenő motívum szolgált inspirációs forrással az új termékek számára. A kiállított mütárgyak nagyobb része, a kézműves termékekkel ellentétben, üvegtárlókban kapott helyett. A kézműves termékek esetében erre azért nem volt szükség, mivel lényeges volt, hogy a kiállításra látogatók kezükbe vehessék azokat, ezzel megbizonyosodva minőségükről.

Az INEXTEX projekt a kiállítás lejártaival nem ér véget, hiszen február végétől újabb kurzussorozat indul a korábbi oktatókkal és résztvevőkkel. Ennek során az erdélyi kézművesek a somogyi mintakincssel fognak dolgozni, a somogyiak pedig az ittenit fogják rávinni kézműves termékeikre. A második kurzussorozatot megelőzően, Somogy megye és Hargita megye kézművesei közös tapasztalatcserén vesznek részt, amely során kiválasztják a feldolgozásra szánt népi motívumokat. Ugyanígy módon a svéd és észt partnerek is egymás között kicserélik motívumaikat, vagyis egymás mintakincséből inspirálódva készítik el új kézműves termékeiket. A második kurzus befejez-

*Kézműves termékek az INEXTEX kiállításon
A felvételeket Nagy Gyöngyvér és Salló Szilárd készítették*

tével Kaposváron nemzetközi konferenciával egybekötött kiállításra fog sor kerülni, melynek során a projektpartnerek előadások formájában beszámolnak a tanfolyamok tapasztalatairól, s emellett kiállítják mindazokat a termékeket, amelyek korábban az adott országokban megtekinthetőek voltak. Az összes elkészült termékről katalógus készül, amely a termékek fotói mellett tartalmazza majd az inspirációs forrásként szolgáló népi textíliák fényképeit, illetve az alkotókra vonatkozó leírást.

Amennyiben a kurzussorozat tana-

nyaga mind a négy országban sikeresnek bizonyul, akkor lehetőség nyílna annak más uniós országokban való kipróbálására is, ezzel elősegítve az adott országok kézműveseinek tevékenységét, népszerűsítését, a minőségi kézműves termékek piacon való megjelenését.

Salló Szilárd

„Itt örökkéig mész vót, ősidők óta!”

Erdei iparúzés Vargyas környékén

A mészégető népi ipar XIX. századi székelyföldi helyszíneinek térképe a Cziráky-féle összeírás alapján jól kirajzolható: 1820-ban az égetés és a mész fuvarozása, a mésszel való kereskedés lehetősége 36 település lakói számára jelentett megélhetési forrást. Nyilvánvaló, hogy azokon a településeken alakult ki ez a természetkielítő erdei ipar, amelyeken a helyi természeti adottságok lehetővé tették. A nevezett mesterség kapcsán leg-többször előforduló településnevek: Homoródalmás, Homoródkarácsonyfalva, Vargyas, Csíkszentdomokos és Pürkeréc. A falut körülölelő hegyek mész-kőrétegeinek kitermelésével a helyben dolgozó 5–10 mészégető tevékenysége a források szerint Vargyast már századokkal korábban mészégető központként tette ismertté.

A XIX. századig a helyi közbirtokosság tulajdonában volt a felszíni mész-kőbánya, ahol a *mész mesterek* megszabott fizetség fejében égethettek. (A hagymási új mész-kőbányát csak az 1930-as években nyitották meg.) A mésszel való foglalkozás alapvetően két szakaszra oszlott: a mész kiégetésére és az értékesítésre. A szekeresség intézményét kihasználva, a vargyasi mészégetők eljuttatták terméküket a Mezőség, Udvarhelyszék és Háromszék falvaiba, a Küküllők völgyébe, Fogaras és Barcaság környékére. A mész ára az épp időszerű piaci körülményektől függött, például az adott esztendő gabona- és

gyümölcsstermésének hozamától. Még az 1940-es években is „szekerekkel szállították le, s vitték vidékekre. Adták el ilyen régi vékás hogyhívjákokkal, vékával, nem kilóval, mázsával adták. Két véka mész, egy véka gabona. Így csereberélték akkor az árut, a meszet, a gabonát” – mesélte 2008-ban egy vargyasi mészégető család tagja.

A XX. század elején a mészégetés művelői az önellátó és az árutermelő stratégiák kiegészítő alkalmazásával teremtették meg életfeltételeiket. Életszervezésüket, gazdaságukat a több lábbon állás jellemezte. Valamennyinek 5–10 hektár földterület volt a birtokában, amelyet – tekintet nélkül a mész iránti keresletre – folyamatosan megműveltek, ugyanakkor teheneket tartottak, sertést neveltek. A mészégető családjában a munkamegosztás a pénz megszerzésének és a termények előállításának elkülönített tevékenységeire vonatkozott. Míg a családok férfitagjainak fő tevékenysége a rendkívül nehéz fizikai munkát igénylő mészégetésre korlátozódott, az asszonyok feladatköre a gyermekek nevelésére, az állatállomány ellátására, a ház körüli, illetve mezőgazdasági munkák végzésére terjedt ki. A nők jelentős részt vállaltak a mészégetésben is. A kora tavasztól késő őszig tartó idény alatt közülük nem egy férfi módra dolgozott férje mellett a mészégető kemencénél. A nagyobb időszak munkái idejére, mint például szántás, vetés, aratás, a fér-

fiak ideiglenesen abbahagyták a mészégetést, és saját állataikkal, illetve megfizetett munkásokkal dolgozva arra törekedtek, hogy a mezőgazdasági munkát minél rövidebb idő alatt elvégezzék, és visszatérjenek jövedelemszerző tevékenységükhöz. A gyermekek munkabírásukhoz szabott feladatokat teljesítettek szüleik mellett.

Az 1948-as államosítás után a vargyasi mészégetők engedélyeit bevonták. Az 1952-ben megalakult kollektív gazdaság a mészégetők közül néhányat állandó alkalmazásba vett, mások felhagytak a mesterséggel, és gyári munkások, illetve földműves kollektivisták lettek. Az 1950-es évek elején felújították a nyersanyagokhoz közel eső régebbi katlanokat, ugyanakkor újabbakat is építettek a gazdaság keretei közt folytatódó mészégetés számára. A munkakönyvvel alkalmazott mészégetők által előállított terméket a beindult nagy állami építkezéseken – termelőszövetkezetek, gyárak, lakónegyedek – használták fel.

Az 1970-es években, abban a rendkívül ellenőrzött korszakban ritka eseménynek számított, hogy egy régi mészégető család tagjának magánengedélyt sikerült szereznie az iparúzéshez. V. J., az akkori „maszek” jól emlékszik: annak ellenére, hogy Vargyason másnak tilos volt a magáncélú égetés, többen voltak a faluban, akik titokban az ő engedélyén élődtek. Ezek a feketézők a távolabbi falvakban az ő nevén mutatkoztak be, s rendeléseket vettek fel. „*Recsenyédén bémenyek az új házhoz, hogy vesznek-e meszet, azt mondják, nem kell, mert már leelőlegezték a vargyasi V. J.-nél. Mondom, nézzen meg ember, én vagyok V. J.!*”

A rendszerváltást követő gazdasági helyzetben Vargyason az a néhány mészégető, aki korábban állami alkalmazottként termelt, arra törekedett, hogy kisebb léptékű magánvállalkozásként tovább folytathassa tevékenységét. A felszámolóddó állami gazdaságokból és az ipari ágazatból utcára került helyiek közül többen, a kiút keresés egyik szakaszaként, szintén a mészégetés mellett állapodtak meg. Ők korábban vagy alkalmi munkásokként tanultak bele a mesterségbe, vagy a család korábbi generációinak hagyományos mesterségéhez tértek vissza. Az 1990-es évek modernizációs törekvéseivel szembe menő gazdasági folyamat tehát az ipari tevékenységtől a természet kiéléséhez kanyarodott vissza, párhuzamosan azzal a *visszaparasztosodás*nak nevezett, a mezőgazdaság terén megfigyelhető jelenséggel, amely során az ipari és agrárproletárok a szocializmus előtti, idejétmúlt

Én a 36-ot kitüzelöm...

földművelői stratégiákhoz és régi termelőeszközökhöz nyúltak vissza.

Az új gazdasági rendszer azoknak a gyors alkalmazkodásra hajlamos mészégetőknek kedvezett, akik a termelés mellett a piaci körülményektől és új társadalmi kapcsolatok kiépítésétől sem riadtak vissza. Azoknak, akik elsőként kezdtek magántermelőként égetni, és akik ennél fogva az elsőként jelentkező nagy felvásárló cégekkel kötöttek szerződést.

Jelenleg a falu környékén 15 katlanban 12–13 vargyasi család égeti a meszet. A mész felvásárlását nagyobb cégekkel szerződtek le, általában előzetes megrendelésre dolgoznak. Állandó megrendelőik leginkább Székelyudvarhelyről érkeznek: „most Udvarhely nyeli a meszet, ott vannak a nagy építkezések...” A mészégetés most is főleg családi, nemzeti vonalon működik: egy-egy katlan kiégetésében a kiterjedt család tagjai vesznek részt. A mészégetők zöme egy korábbi generációra visszanyúló nagy mészégető család, kiterjedt rokonság tagja. Mellettük az utóbbi két évtizedben néhány új meszes is elkezdett tevékenykedni. Az a két cigány vállalkozó, aki 2000 után épített saját katlant, a bővülő igényekben és saját rátermettségében bízva vágott neki a termelésnek. Egy fiatal székely gazda, elődei mesterségét folytatva, 2002-ben épített saját kemencét, egy másik mészégető 2000 óta, időszakos magyarországi vendégmunkájának szüneteiben, hasonló módon egészíti ki jövedelmét. Bár az egyre szigorodó jogi és természetvédelmi feltételek akadályokat gördítenek a mészégetés elé, a szaporodó katlanok és az újabb feltűnő égetők egyértelműen a tradicionális mesterségből élők körének bővü-

lését jelzik, amelyet a környéken továbbra is fennálló magas fokú munkanélküliség motivál. A rendkívül nehéz mesterség egyedüli vonzerejét a viszonylag gyors pénzbeli jövedelmezőség képezi.

A családok a mészégetés mellett lehetőségeikhez mérten gazdálkodnak, állatokat tartanak. Jövedelmük így a saját használatra előállított terményekből, állatokból és a mészégetésből származó pénzből tevődik össze. Többen gépekkel felszerelt magángazdaságot működtetnek, gyakran gépesített munkafázisokat vállalnak a falubeliek kérésére, tehát a több lábón álló, a kiterjedt családot és ideiglenesen kívülállókat is foglalkoztató, pénzt és terményeket is mozgó gazdaság szervezés jellemző rájuk. A mészégetés megszervezése, a századokkal korábbi gyakorlattal ellentétben, az alacsony társadalmi réteg köréből kiszakadva, mára a nagyobb gazdák csoportjához kapcsolható, ők azok, akik rendelkeznek a nyersanyagok, a mész és az égetéshez használatos tűzifa megszerzéséhez elegendő pénzzel, a fuvarokat, a berakásra és az égetéshez napszáma szerződöttné munkaeót meg tudják fizetni, ugyanakkor kapcsolataikat használni tudják a beszerzés és a megrendelők biztosítása érdekében. A kötörsre, hordásra, égetésre alkalmazott munkaeót a falu szegényebb rétegéből, főleg a cigányok köréből kerül ki.

Érdekes a mesterség művelőit jelölő helyi fogalomhasználat, amely az iparral szembeni erősebb vagy lazább kötődéseket, és egyben az abban résztvevők társadalmi hierarchiáját is jelzi.

a.) A mészégető fogalma Vargyason

Két tál nagykujakost!

azt a mindenfajta szakirányú képzettség nélküli embert – néprajzi terminussal parasztspecialistát – jelöli, aki *saját* kemencében égeti a meszet. Ennek a behatárolásnak megfelelően Vargyason tucatnyi aktívan dolgozó mészégetőt, más szóval *gazdát*, vagy újabb megjelöléssel *patront* találunk. Köztük markáns csoportot alkotnak azok a rokonok, akik több generációra visszavezethető mészégető dinasztia tagjai; mellettük számon tartanak néhány idős, visszavonult mészégetőt is. A gazda a munka összehangolását, a nyersanyag és a szállítás megszervezését végzi, a mesterség hivatalos műveléséhez biztosítja a helyi tanáccsal kötött szerződéses keretet, fizeti az adót, rendelkezik a kő és fa beszerzéséhez szükséges pénzzel. Az állandó megrendelés biztosítása, továbbá a termék kedvező áron történő értékesítése ugyancsak a gazda talpraesettségét és kapcsolatszerzőképességét kihasználását igényli.

b.) A mészégetők családtagjai – gyermekek, asszonyok – alkalmi *segítség*ként veszik ki részüket a mész előállításának folyamatából. Ezek a hozzátartozók is jól ismerik a mesterség fortélyait, ám aktív jelenlétükre elsősorban a több embert igénylő munkamozzanatoknál van szükség.

c.) A mészégetők *munkások*nak nevezik a napszáma fizetett munkaeót. Ők általában a legkeményebb munkákat végzik el, például a kötörsre és a 36–40 órás intenzív tüzelést.

A mészégető mester megítélése során figyelembe veszik a szakértelmét, hogy mennyire *régi mester*, az általa előállított mész minőségének hírért, s nem utolsósorban azt is, hogy történt-e munkabaleset, vagy figyelmetlenség okozta anyagi kár – például, hogy dőlt-e össze katlan – a

Adjátok a bótkövet!

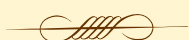
keze alatt. E kritériumok alapján csupán tucatnyi olyan ember van a faluban, aki mészégetőként vehető számba: „Tizen, tizenketten vagyunk, amelyikek be tudjuk rakni. Mindenki nem érti. Hát olyan patronok, teszem fel V. Á., érteni érti az égetést, de nem tudja berakni. S a szülei is, az ókori izéjei is mind meszesek vótak, de nem tudja. Odafigyelés kell.”

A legnagyobb mészégetők is csak a tisztas megélhetést képesek tevékenységükkel biztosítani, kirívó felhalmozásra nem akad helyi példa: „...elég normálisan megélnék belőle, de egyszer, hogy meggazdagodjon, valaki egy nagy házat építsen, s látszodjon, hogy ez itt mészégető lakik, a lakáson, olyan nincs”. Egyre sűrűbben jelentkeznek viszont azok a példák, amelyek sikeres stratégiaként nem a termelésben, hanem a forgalmazásban rejlő gazdasági potenciál mellett érvelnek: „én őszintén megmondom: van Udvarhelyt egy valaki, az Magyarországon dolgozott, s hozott vót – a 90-es évek elején – egy mészótó gépet, azt vásárolt s ő nekifogott. Általába ő szokta innét Vargyasról felvásárolni a meszet, de ő aztán biztos, hogy meggazdagodott, de úgy, hogy katasztrófálisan”.

A kemény munkával megszerzett pénzt a mészégetők nem csak a mindennapi gondok enyhítésére, a megélhetésre fordítják; felhasználásában nagy szerepet szánnak a ceremóniális beruházásoknak, az emberi kapcsolatok ápolásának és a családi-baráti közösségben szervezett ünnepléseknek is. „Má a régi mészégetők-nél megvót ez, hogy minden katlan mész az meg vót ünnepelve. Most es úgy van. V. F.-nél például, ők aztán még úgy es van, hogy egy katlan mész ára reamegy, addig ünnepelnek. Ha elfogy a pénz, akkor rakják esmen bé s égetik ki.” Ezáltal folyamatosan újratermelik a közösségen belüli szimbolikus pozíciót, újradefiniálják a munkásaikkal és a falubeliekkel kiépített emberi-társadalmi kapcsolataikat is.

Vargyason az újabban épített vagy felújított mészégető katlanok a helyi hagyomány szerencsés továbbélése mellett arra utalnak, hogy a mészégetők a minimális gazdagság mellett, gazdasági alternatívák híján, a természetvédelmi megszorítások, az EU-s törvények szabályozásai és a lokalitás nyújtotta feltételek, „kiskapu” közt ügyesen lavírozva, megélhetésüket hosszabb távon is a széles körben keresett mész égetésével kívánják előteremteni.

Kinda István

A gyergyószentmiklósi Madaras-kapuról

Az 1885-ben készül Madaras-kaput – mint műemléket – a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum őrzi. Elnevezése az egykori tulajdonos, gyergyószentmiklósi Madaras Sándor nevét takarja, erről a kiskapu fölé vésett felirat is árulkodik: „Isten segedelméből építette Madaras Sándor és neje György Borbála”. Két zábán további feliratok olvashatók, az egyik a zetelaki mester nevét rejt („Készítette zetelaki Máté Imre”), a másik a kapun belépőt köszönti („Áldás a bejövőknek, békesség az elmenőknek”). Úgy tudjuk, hogy Madaras Sándor maga is dolgozott kapuja elkészítésén.

A kapu valódi kuriózum Gyergyó vidékén: ehhez hasonló, tölgyfából készült, udvarhelyszéki mintákkal faragott, festett székely kaput nemigen találunk. A tölgyfa és cserefa nem honos a medence erdőiben, a gyergyói ember ezért hagyományosan fenyőfából készítette kapuját, s ebből kifolyólag, mivel a fenyő köztudottan kevésbé alkalmas faragásos díszítésre, fűrészelt mintákat alkalmazott.

Madaras Sándor különleges kapujára nem kizárólag a Gyergyószentmiklóson élők, hanem a szakemberek is felfigyeltek. A Tarisznyás Márton Múzeum fotóarchívuma őrzi a XX. század elején Vákár László által készített üveg-negatívot, amelyen a kiskapuban gyer-

gyói székely viseletbe öltözött leányt is látunk. Vámszer Géza az 1960-as években, a vidéken tett kutatóútjai során többször is megörökítette a kaput. Tarisznyás Márton *Gyergyó történeti néprajza* című kötetében Gál Sándor felvétele látható. Azon rajta van a kapu mellett a Madaras-ház utcai homlokzata is. A fényképeken az is megfigyelhető, hogy a fenyőfából készült nyíló részeket idővel kicserélték.

A műemlékké nyilvánított kaput Madaras Sándor fia, ifj. Madaras Sándor 2001-ben adományozta a gyergyói múzeumnak, egy új (modern) kapu elkészítésének fejében. Az akkori igazgató, Lukács Mária, valamint munkatársai, Bajkó Sándor és Sándor Lehel Csaba, Demeter István székelykeresztúri restaurátor irányításával, szakszerűen állították fel a kaput, melynek állapota már szemmel láthatóan romlott, a feliratok nehezen kivehetők, a festésnek csupán nyomai maradtak, egyszerűen restaurálásra szorul. Röviddel ezután a Rákóczi Ferenc (akkor még Kárpátok) utca 29. szám alól a Madaras-ház utca felőli része (csupán egy szoba) is a múzeum udvarára került, 2006-tól az intézmény keretei között működő Játsszóháznak ad otthont.

Szőcs Levente

Vitus Géza emlékház Szentegyháza

Ha valaki benyit a szentegyházasfalusi plébánia udvarára, egy szépen felújított, fából épült, zsindeffel fedett, hagyományos havasalji lakóház képe fogadja. A négyosztatú ház pitvarában kifüggesztett tájékoztatóból megtudjuk, hogy Portik-Bakai Sándor helybeli plébános 2002 tavaszán kapta az ajánlatot, miszerint a Szentegyházasfaluban született, de innen elszármazott Vitus Géza erdőmérnök és felesége, Kelemen Emencia – akik 20 évig Sopronban, majd később az ausztriai Kismartonban (Eisenstadtban) éltek – hagyatékából a plébánia udvarára épüljön emlékház. Erre a célra a Kárpátok utca 7. szám alatti ház lett kiszemelve, nem véletlenül. Bár a ház nem Vitus Géza szülőháza (azt időközben lebontották), mégis méltán nevezhetjük második otthonának, hiszen itt, a bátyja, Nyisztor Áron és annak felesége, Katalin otthonában töltötte vakációit, segítve a mezei munkákban.

A kőalapra rakott, tornácos, boronafalaz, tapasztott és kékre meszelt szentegyházasfalvi lakóház mestergerendájának felirata (ISTEN SEGÉDELMEBŐL ÉPÜLT EZ A HÁZ LŐRINCZ ÁRON ÉS NEJE LŐRINCZ KRISZTINA ÁLTAL 1910 JÚN. 9-ÉN. [...]) szerint az épület egy év híján 100 éves, ugyanis 1910-ben épült. A ház 2004 májusában került a plébá-

nia telkére. Azóta a településen megszálló vagy átutazó turisták, az alkalmi látogatók egyre többször keresik fel. Néha a tanítók, tanárok is meglátogatják diákjaikkal.

A ház szobái egyszerű bútorokkal vannak berendezve, amelyeket György Mihály falusi asztalosmester az 1920-as években készített. De látható itt régi női székelyruha, kézimunka, szerszámok és más használati tárgyak. A padlástér ugyancsak régi bútorokkal van berendezve, illetve az egykori hagyományos havasalji gazdálkodás szerszámkészletével. Egy szóval: a szentegyházi római katolikus egyházközség tulajdonában lévő gyűjtemény és Vitus Géza emlékház a kulturális turizmus olyan „darabja”, amelyet érdemes megnézni.

Vitus Géza

1920. július 12-én született Szentegyházasfaluban. Elemi iskoláit is itt végezte. 13 éves korában jelentkezett a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumba, ahol 1941-ig tanult. Gyerekkori álma volt, hogy történelemtanár legyen, de keresztapja tanácsára végül is az erdőmérnöki főiskola mellett döntött. Sopronban, a rangos Erdésmérnöki Egyetemen fejezte be tanulmányait 1945-ben. Először a soproni Erdőhivatalnál dolgozott. 1949-től, miután végleg úgy döntött,

hogy nem jön vissza az időközben újra „román földdé” lett Erdélybe, Kapuváron dolgozott erdőművelési előadóként. 1953-ban újra Sopronban kapott beosztást. 1964 őszén az ausztriai Burgenlandba költözött, ahol László István kismartoni püspök alkalmazta mezőgazdasági és erdőgazdálkodási igazgatóként. Feltérképezte az egyházmegye birtokait, szakszerű üzemterveket készített. A kiváló szakértelemmel rendelkező erdőmérnököt 1985-ben II. János Pál pápa felvette a Szent Szilveszter lovagrendbe. Vitus 1997-ben vonult nyugdíjba. 2001. március 11-én hunyt el (felesége halálát követően másfél hónapra). A kismartoni temetőben helyezték örök nyugalomra.

(Köszönet Portik-Bakai Sándor plébános úrnak, hogy a szükséges adatokat a rendelkezésünkre bocsátotta.)

Mihály János

„Egy magyar kulturális és tudományos kutatói intézmény munkájának ellehetetlenedését jelenti”

Kolumbán Zsuzsanna beszélgetése Zepeczaner Jenővel,
a Haáz Rezső Múzeum igazgatójával

– A székelyudvarhelyi közgyűjtemény igen értékes tárgyállománnyal rendelkezik. A református kollégium régi-ségtárát a XX. század elejétől Haáz Rezső rajztanár rendszeres gyűjtése gyarapította. Az államosítást követően pedig már a szakmai háttér is biztosított volt. A többszörös székhelyváltoztatás azonban nagyban visszavette a gyűjtemény gyarapodását, sok esetben még a meglévő állomány integritása is kérdésessé vált. Melyek voltak a fontosabb állomások az intézmény eddigi életében?

– A Haáz Rezső Múzeum gyökerei a XVIII. századig nyúlnak vissza, amikor a felvilágosodás eszméi megjelentek a székely társadalomban. Hordozói a nyugati – Németország, Hollandia – egyetemeken tanult tudós professzorok voltak, akik európai példák nyomán igyekeztek régiség- és természetrajzi gyűjteményeket kialakítani. Fontosnak tartották, hogy a mindennapi oktató-nevelő munkát múzeumi tárgyak felhasználásával tegyék hatékonyabbá, ami nem csupán ismereteket gyarapított, de a „lelkek pallérozását” is elősegítette. Így jött létre, másodikként Erdélyben, a kollégium gyűjteménye. Az iskola-könyvtár és gyűjtemény első fennmaradt leltárát 1797 februárjában kezdte írni Zilahai Sebes József professzor, majd Szigeti Mihály folytatta. A gyűjtemény lassan fejlődött, vásárlási alap hiányában főleg adományok révén. Nagy csapást jelentett, hogy az 1848-as megszállás, illetve az első és a második világháború alatt is megdézsmálták. 1913-tól nyilvános, majd 1950-ben városi múzeum lett. Azóta háromszor költöztették. Úgy tűnt, hogy 1969-ben hosszú időre berendezkedhet a Kossuth Lajos utcai szék-házba, melyet már akkor sem tekintettek véglegesnek, mert rögtön felmerült a gondolat, hogy a múzeumot és a könyvtárat a várba kell véglegesen elhelyezni. Példáért csak a Hargita keleti oldalára kellett átmenni, a

csíkszeredai Mikó-várat a hadsereg akkor adta át a múzeumnak. Ubonyi Mihály polgármester jóvoltából a múzeum 1978-ban megkapta a Képtár épületét. Ez nagy gyarapodást jelentett, de alig enyhített a krónikus helyhiányon, hiszen ezt kitöltötte a következő évben megnyitott képzőművészeti kiállítás. A költözések, a nem megfelelő raktárak, ahol nem lehetett biztosítani a megfelelő hőmérsékletet és nedvességtartalmat, mind sokat rontottak a tárgyak állapotán.

– Közismert, hogy a múzeum jelenleg is ingatlangondokkal küszködik, zárós határidőn belül el kell hagynia jelenlegi székhelyét. Mi vezetett ezen állapot kialakulásához?

– A 40 évig székházként szolgáló (eredetileg lakóháznak tervezett) épületet, az államosított házak visszaszolgáltatása során, táblabírósági végzéssel visszakapta az egykori tulajdonos családja. A végzés öt év türelmi időt biztosít, de ezt nem tudjuk kihasználni, mivel a múzeum szűkös költségvetéséből nem lehet fizetni a bér-

költségeket. Így más lehetőség nem maradt, mint elhagyni az épületet.

– Melyek azok a szakmai tevékenységek, amelyek leginkább ellehetetlenednek a székhely elvesztése miatt?

– A múzeumok központi helyet foglalnak el a nyugati polgári civilizáció kultúrtörténetében. A múzeum minden esetben a létrehozó közösség tükré, a város névjegye, tükrözi a közösség, a fenntartó igényességét, kulturális színvonalát.

A múzeumi törvény értelmében (szabad fordításban): „nyilvános kulturális intézmény a társadalom szolgálatában, amely gyűjti, kutatja, restaurálja és kiállítja a megismerés, a nevelés és gyönyörködtetés érdekében az emberiség anyagi és szellemi értékeit, valamint környezete javait”. Udvarhelyszék múzeuma az itteni székelység anyagi és szellemi javait gyűjti, őrzi, tanulmányozza, ismerteti és állítja ki, mondhatni úgy is, hogy a közösség kollektív emlékezete. A tudományos kutatómunkát folytathatjuk ezután is, de nehéz gyűjteni, ha nincs hova raktározni. A megfelelő raktárak hiánya a tárgyak fennmaradását is kétségessé teszi, élettartamukat lerövidíti.

Leginkább a kiállítói tevékenység sérül. A jövőben valószínűleg lehetséges 114 m² kiállítási felületen (amennyiben nem sikerül megoldást találni a múzeum helyzetére) nem lehet annyit kiállítani, mint a mostani 776 m²-en, mikor számításaink szerint is 3.150 m²-en tudnánk tartalmas, jó kiállításokat rendezni. Szerencsénkre az emlékszobák, illetve a szejkefürdői kiállítás sértetlenül megmaradnak.

– A műtárgyak sajátos környezetet és bánásmódot igényelnek, az új székhely vagy raktár milyen feltételeknek kell megfeleljen?

„A múzeum születési bizonyítványa”
Az első leltárkönyv címlapja

– A múzeumi raktárak és kiállítóterek szigorú feltételeknek kell eleget tenniük. A levegő relatív nedvességtartalma 50–60% kell legyen, biztosítani kell az állandó hőmérsékletet. Nem mellékes a jól kihasználható polcrendszer megléte sem. Tisztán tartható, pormentes környezetet kell biztosítani, ahova nem hatolhatnak be a kártevők (egér, kopogóbogár, moly stb.), nem jutnak be a vegyi anyagok. A tárgyakat óvni kell a naptól, az erős fénytől. Fontos a jó őrzés, hogy lehetőleg megelőzzük a tüzeket és a természeti katasztrófák hatásait.

– *A fenntartó által felajánlott ingatlan alkalmas-e műtárgyraktározásra, illetve milyen beruházások szükségesek ennek korszerűsítésére?*

– Az első segítségként felajánlott raktárépület, a Rákóczi úton levő, volt növényvédelmi vegyszerraktár. Alapterülete megfelelő nagyságú, jól megközelíthető, de padlózata nincs, a földje pedig annyira át van itatva vegyszerekkel, hogy legalább 50–70 cm (150–200 m³) földréteget szükséges eltávolítani, majd pótolni kellene. Szilárd alapozás hiányában falai gyengék, nincs plafonja és a tetőszerkezet szarufáit is ki kellene cserélni. A célnak megfelelő szintre való feljavítása 300.000–400.000 RON-ba kerülne. Erre nincs pénzünk, ugyanakkor ebből az összegből egy új raktár is

Néprajzi kiállítás a székelyudvarhelyi református kollégium múzeumában

épülhet a múzeum tulajdonában lévő Spanyol-ház udvarán.

– *Milyen kilátásokkal bír a múzeum ebben a kényszerhelyzetben?*

– Jelenleg csak arra van lehetőségünk, hogy a kiállításokon és a raktárakban őrzött múzeumi tárgyakat, könyveket, kis és nagy értékű felszerelést, a kiállítások installációját a Képtárba, kisebb mennyiségben a Spanyol-házba, a mostaninál 60%-kal kisebb felületre zsúfoljuk be.

A főépület kiürítéséhez (ha már elkerülhetetlen az átadása) szükséges idő – az előkészületek után – három hónap. Külön költsége: 51.000 RON.

– *Kiknek a segítségére számíthat az intézmény? S kitől várna el fokozottabb figyelmet?*

– Ebben a helyzetben a múzeum a kultúraszervező és támogató közvéleményre számít, de valós segítséget csak fenntartójától, a helyi tanácstól és városunk polgármesterétől, a polgármesteri hivataltól kaphat.

– *Az ingatlangondok ellenére a kutatómunka töretlenül folytatódik, s a 2009-es év kiállítási terve is elkészült. Milyen tárlatokra számíthat a székelyudvarhelyi múzeumbarát közönség?*

– Kiállítási terveink természetesen egész évre kiterjednek, amelyek közül néhányat már most a múzeumbarát közönség figyelmébe ajánlanék. Az április 1-jét igyekezünk humoros megközelítésben tálni, ezért is időzítettük erre a napra Könczey Elemér karikatúra kiállítását. A Föld napja alkalmából Udvarhelyszék madárvilágát elevenítjük meg a természetbarátok számára. Májusban Maszelka János emlékkiállítás rendezünk, júniusban pedig *Az Umling festőasztalos dinasztia hagyatéka* címmel egyháztörténeti kiállítást nyitunk meg. Mivel 2009 a csillagászat éveként van meghirdetve, *Csillagok, csillagok...* című ismeretterjesztő kiállításunkat az iskolakezdésre időzítettük. A '89-es rendszerváltás eseményeit, két évtizedes távlatból, ugyancsak egy kiállítás formájában elevenítjük fel. A felsorolt tárlatok mellett számos szakmai jellegű tanácskozás, konferencia, valamint képzőművészeti kiállítások egészítik ki a 2009-es programtervünket.

Őskori alapárkos építmény és jellegzetes gót korabeli földbe mélyített ház

A gótok nyomában Udvarhelyen

Minden régész álma egy olyan lelőhelyen dolgozni, amely nagy felületen kutatható, és az elmúlt évszázadok, évezredek folyamán a lehető legkisebb mértékben bolygatódott. Ilyen lelőhely elég sok létezik, viszont a kutatás más körülményei és feltételei, például a pénzügyi források, amelyek lehetővé teszik az ásást, nem mindig kedvezőek. A Székelyudvarhely városát kikerülő terelőút mellett, a Nagy-Küküllő alacsony vízparti teraszán, a helybeliek által Kadicsfalvi-rétnek vagy Alsóloknak nevezett mezőgazdasági területen felfedezett régészeti lelőhely esetében a feltételek adottak voltak. 2007 őszén itt ipari park létrehozása kezdődött meg, viszont a hatályban lévő román régészeti törvények alapján ezt régészeti feltárásnak kellett megelőznie. A székelyudvar-

helyi Haáz Rezső Múzeum – külső munkatársak: a székelykeresztúri Molnár István Múzeum munkatársai, „szabadúszó” régészek, restaurátorok, geológusok és kolozsvári egyetemisták segítségével – a 4 hektáros ipari park több mint egyharmadát lefedő területet tárt fel. A nagy földmunkával járó, jelentős munkaerőt és anyagi forrásokat követelő régészeti feltárás 2008. március–novemberében zajlott. A feltárás a kutatott terület nagysága szempontjából egyedülálló a székelyföldi régészetben. A munka volumene meghatározta az alkalmazott módszereket is. Míg a kis költségvetésű ásatások esetében a régészek csak néhány négyzetméteres kiterjedésű kutatóárok-akkal, szelvényekkel „vallatják” a lelőhelyeket, a Kadicsfalvi-réten a régészeti feltárás előkészítése (humuszréteg eltávolítása) a munka hatékonyabb kivitelezése érdekében gépi munkaerővel folyt.

A lelőhelyen három történelmi korszak régészeti objektumai és leletanyaga került elő. Időrendben tekintve át ezeket, az első megtelepülés a területen a középső bronzkorban (Kr. e. 1800–1300) történt. Ezt a korszakot a régészettudomány Wietenberg-kultúra névvel illeti, jellegzetes leletanyagának első előkerülési helye után (egy Segesvár melletti lelőhelyről van szó). A település földbe ásott tárológödreiből karéjos tálak, felhúzott fülű bögrék, mészbetétes, geometrikus díszítésű edénytörödékek, valamint agyagnehezekek kerültek napvilágra.

A Noua-kultúra temetkezése

A helyszínen a kora népvándorlás-korban telepedtek meg újra. Kr. u. a III. század végén – IV. század elején a germán eredetű vizigótok egy falusias települést hoztak itt létre. Az ásítás folyamán egy olyan település-szerkezet bontakozott ki előttünk, amelyet soha nem tudtunk volna megismerni a szokványos, kis területű régészeti feltárások révén. A „barbár” településen feltárt lakóházak többé-kevésbé sorban helyezkedtek el, oly módon, hogy nagy vonalakban kiserkeszthetők az utcák.

A feltárt lakóházak (összesen 19) zöme félig földbe mélyített, négyzetes

Kenyérsütő kemence a gót településről

építmény volt, melyek falait oszlopokra/cölöpökre font vesszőfonat és sártapasztás alkotta (tetőszerkezetük nyeregretetős lehetett). Bejáratukkal szemben, általában az északkeleti vagy északnyugati sarokban kőből épített fűtőkemencét tártunk fel. Egy leégett ház kemencéjének kövei közt száradni felfüggesztett, majd a kemencébe zuhant halászhaló nehezekeit leltük meg.

A házak között számos vermet tártunk fel, ezekben főleg gabonát tárolhattak, majd elhasználódásuk után (a földbe ásott gödrök a természetes tényezők hatására elég hamar tönkrementek) feltöltötték háztartási hulladékkal, amelyet általában elégettek, majd földet húztak rá. A gödrök több esetben is metszik egymást, tehát nyilvánvaló, hogy nem egyszerre használták őket. A szemetesgödrök a régész „kincsesbányái”: a belőlük kikerülő állatsontok, kerámiatöredékek, eszközök érdekes adatokat szolgáltatnak a

település mindennapi életéről és anyagi kultúrájáról.

A népvándorlás kori település struktúrája jól átgondolt: a lakóházak, a település közepében feltárt kút, a külső sűtőkemencék nem *ad hoc* módon állnak egymás mellett, hanem szembe-tűnő rendezettségben. A település déli szélén a „barbár” gótok egyfajta ipari negyedet létesítettek. Itt tártunk fel két edényégető kemencét és egy nagyméretű munkagödörrel ellátott vasolvasztó kohót. A jelentős vízigénnyel járó tevékenység miatt ezek a kemencék közel fekszenek a Nagy-Küküllőhöz. Feltehetőleg tűzvédelmi megfontolások is közrejátszottak abban, hogy a kemencéket és a kohót a település szélére helyezték.

A település alapításának és feladásának pontos időpontját nem ismerjük. A lelőhelyről előkerült régészeti leletanyag (edények, eszközök, viseleti tárgyak, toalett eszközök) tágabb időbeli és kulturális besorolásra alkalmas. A feltárt germán település az ún. Maros-szentanna–Černjachov kultúrkörhöz tartozik. A kultúrát a keleti germánok csoportjához tartozó gótok és az általuk vezetett barbár törzsszövetség két temetője után nevezték el: a XX. század elején Marosvásárhely mellett Maros-szentannán és Ukrajnában, Kijev mellett Černjachovban kutatott temetőikről. A régészettudomány a Maros-

Gót tárolóedények a településről

Kétoasztatú népvándorláskori edényégető kemence

szentanna-kultúrát a vizigótokkal, míg a Černjachov-kultúrát testvérnemzetükkel, az osztrogótokkal szokta általában azonosítani. A történeti forrásokból tudjuk, hogy a Maros-szentanna–Černjachov kultúra elterjedési területén nemcsak gótok, hanem más barbár népek is éltek (germánok: vandálok, gepidák; származék: roxolánok, jazygok, alánok; dákok). A gótok a Skandináv-félszigetről elindulva, a mai Lengyelország északi részére a Kr. u. I. évszázadban érkeztek meg. Innen lassú terjeszkedésbe kezdtek. A Kr. u. III. századra elérték a Fekete-tenger északi térségét, útjuk során számos barbár népet hajtván uralmuk alá. A Római Birodalom határaihoz érve több zsákmányszerző hadjáratot indítottak a Dunától délre eső provinciák belseje felé, többek közt ennek tulajdonítható, hogy Erdélyből, az akkori Dacia provinciából Aurelianus császár kénytelen volt kitelepíteni az itt élő római lakosságot. A feladott területeket a gótok által vezetett barbár törzsszövetség szállta meg, ettől az időponttól számíthatjuk az Alsólokon feltárt település alapítását is. Évszázados fennállásának pedig feltehetőleg a hunok megjelenése vetett véget. A Római Birodalom határainál a Kr. u. IV. század végén feltűnő hunok döntő csapást mértek az osztrogót és vizigót királyságokra, s bár a feltárt településen nem figyeltünk meg erőszakos pusztításra utaló nyomokat, a legkésőbbre keltezhető leletek (fibulák, fésűk) erre az időszakra tehetőek.

**Körösfi Zolt
Nyárádi Zolt
Sófalvi András**

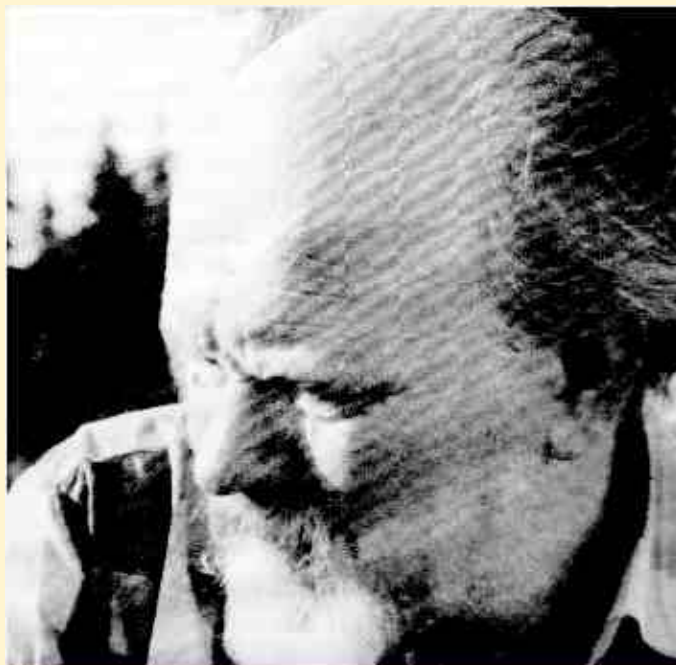

Fondok és gyűjtemények¹ a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében

A Román Állami Levéltár (1996-tól Román Országos Levéltár) csíkszeredai kirendeltsége 1953-ban létesült a marosvásárhelyi tartományi levéltár fiókintézményeként. Ugyanekkor jött létre egy hasonló alegység Székelyudvarhelyen is, amely 1969-ben, a megyésítés nyomán egybeolvadt a csíkszeredai intézménnyel. A csíkszeredai levéltár 1974-től működik jelenlegi, kifejezetten erre a célra épített székhelyén, a Testvériség sugárút 6. szám alatt.² Napjainkban a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének állományát 5012 folyóméternyi anyag képezi, 680 fondba és gyűjteménybe rendezve.

Az 1953–1968 közötti időszakban az udvarhelyi levéltár élén a következő igazgatók álltak: Bogdánffy Mária (1953–1954), Tamás Géza (1955–1958), Csia Ernő (1958–1960), Gombos János (1961–1963) és Grama Viorel (1964–1968).

A csíkszeredai levéltár igazgatói az alapítástól napjainkig: Csia Ernő (1953), Árvay József (1954–1955, 1961–1963), Veress Julianna (1955), Bogdánffy Mária (1955–1960), Nistor Alexandru (1964–1975), Király István (1975–1980), Boar Liviu (1980–1990), Marc Aurel

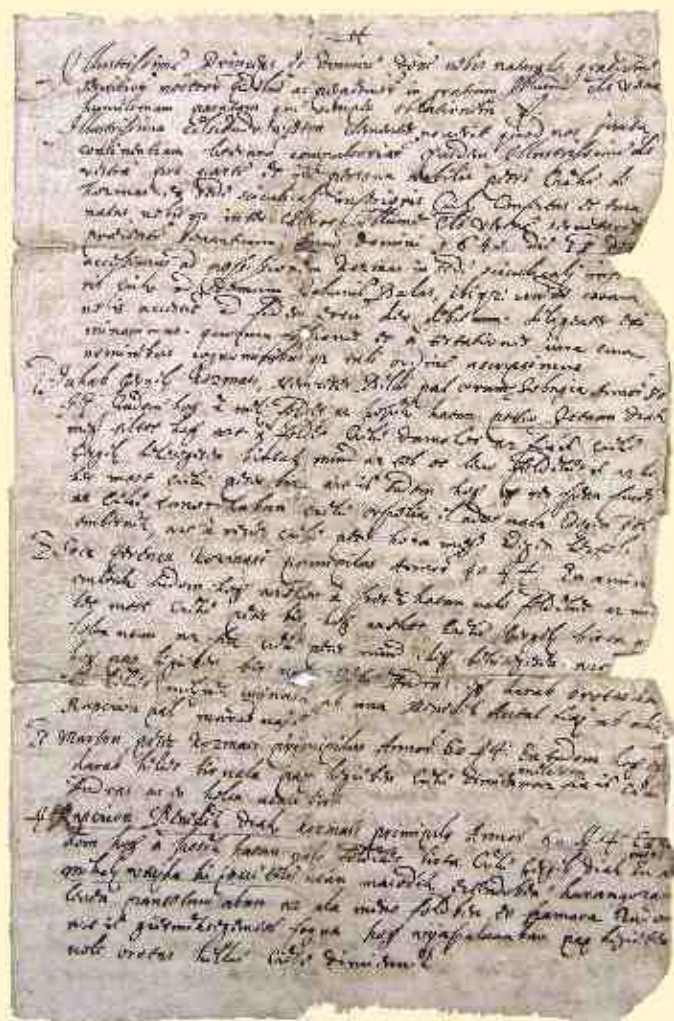
Kovács Dénes

(1990–1997), Dobreanu Ana (1997–2006) és Bányai Daniel (2006-tól).³

A levéltár állományának története elválaszthatatlan a térség iratképző intézményeinek történetétől és működésétől, ezért indokolt lenne részleteiben is foglalkozni a kérdéssel, jelen keretek azonban nem alkalmasak erre, így csupán utalásszerű említésekre szorítkozhatok.

A Székelyföld területén a levéltári munka – azaz a jogi szempontból értékes, bizonyító értékű iratok (kiváltságlevelek, jegyzőkönyvek, szerződések, végrendeletek stb.) nem csupán szövegezése és hitelesítése, hanem őrzése és rendezése – az 1562. évi segesvári országgyűlés óta zajlik hivatalos keretek között, ugyanis ekkor hozta létre a diéta a jegyzői (nótáriusi) tisztséget. Annak ellenére, hogy egy évre választották (majd az esetek többségében évente újraválasztották), a jegyző lett a szék tiszti karának legállandóbb tagja. Az írásbeliség terjedése, a munka volumenének növekedése II. József idején újabb széki tisztségek, az al- és főjegyző, illetve a levéltáros (archivárius) megjelenését eredményezte.

Mivel a középkor-koraújkor folyamán – állandó székhely hiányában – a széki közgyűlések az előljárók lakhelyén, különböző helyszíneken zajlottak, a gyakori hurcolkodások nyomán a levelesládák tartalma meg-megfogyatkozott. Az iratvédelem szempontjából fontos lépés volt a székhelyek állandósulása – pl. Csíkszék esetében a csíksomlyói Székház felépítése, amely már intézményes kereteket és biztonságot nyújtott a szék iratainak. Miután

Tanúvallomás, 1645

1876-ban a székek helyén vármegyék jöttek létre, az egykori széki levéltárakat a Vármegyei Hivatalok vették át, aztán azoktól megörökölték az 1918 utáni utódintézmények.

Mivel a legfontosabb iratképzők a közigazgatási intézmények voltak, Csíkszék (Csík vármegye), illetve Udvarhelyszék (Udvarhely vármegye) levéltárai, továbbá a városi és községi levéltárak gazdag hely-, intézmény- és gazdaságtörténeti anyagot rejtenek. Helytörténeti szempontból igen értékesek a Kovács Dénes és az Antal Imre Gyűjtemények is.

A közigazgatás különféle intézményei mellett a csíkszeredai levéltár állományában gazdag anyaggal képviselik magukat a különböző felekezeti egyházközségek, továbbá az igazságszolgáltatási, oktatási és gazdasági intézmények, illetve a közbirtokosságok is.

A művelődés- és helytörténet iránt érdeklődők nem hagyhatják figyelmen kívül az elemi és középfokú iskolák (a Csíksomlyói Katolikus Főgimnázium, a Csíksomlyói Katolikus Tanítóképző, a Székelyudvarhelyi Református Kollégium, a Székelyudvarhelyi Katolikus Gimnázium vagy a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium) fondjait, hogy csak a legfontosabbakat említsem.

Napjainkban reneszánszát éli a családkutatás, a család-fák szerkesztése. Az érdeklődők a legtöbb haszonnal az Egyházi Anyakönyvek Gyűjteményét tanulmányozhatják, de érdekes adalékokkal szolgálhatnak a Csík vármegyei Választási Iroda névjegyzékei, valamint a családi levéltá-

rak (a csíktaplocai Lázár család, a kápolnásfalusi Both család, a borsai Nagy és Ugron családok levéltára).

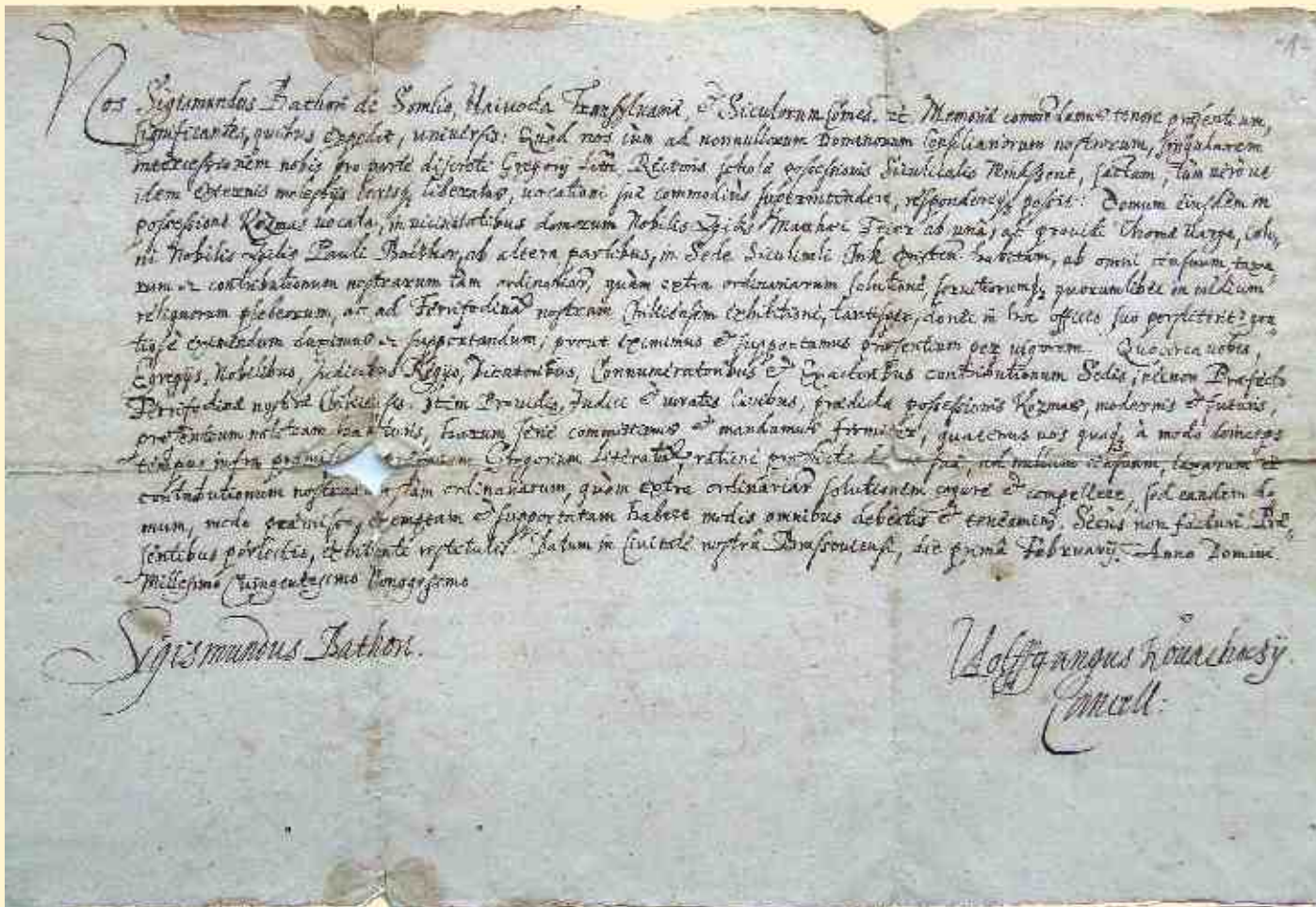
Az **Örökségünk** jelen és következő számaiban a csíkszeredai levéltár legnagyobb érdeklődésre számot tartó fondjai és gyűjteményei kerülnek bemutatásra.

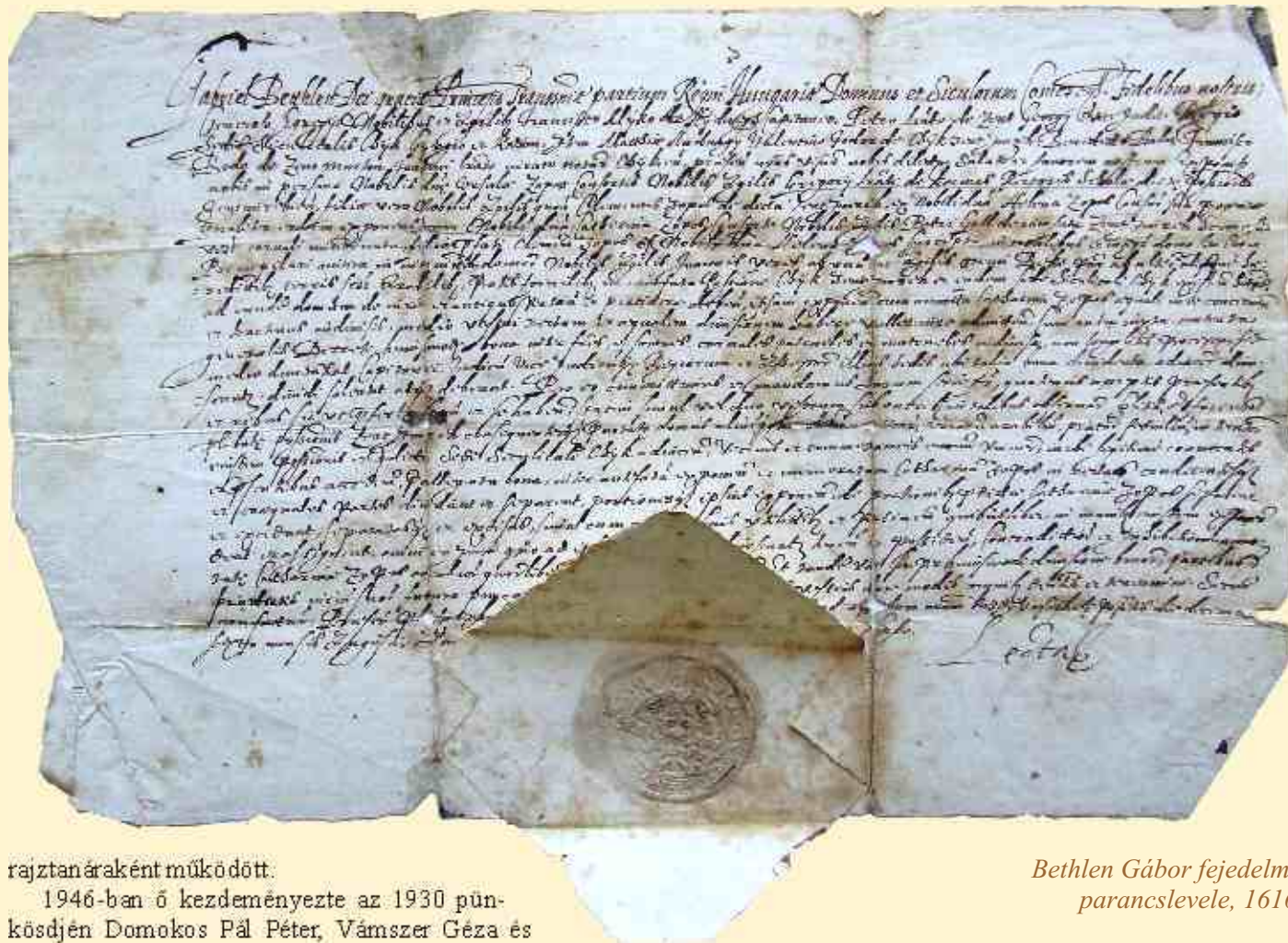
A Kovács Dénes Gyűjtemény

1976. december 7-én, alig egy évvel halála előtt, Kovács Dénes egykori múzeumigazgató egy 245 irattári egységből álló gyűjteményt adományozott a Román Állami Levéltár csíkszeredai kirendeltségének. Az intézmény nevében Király István igazgató vette át a gyűjteményt. Az 1976/524-es számú jegyzőkönyv szerint az adományozó feltételként határozta meg, hogy a Csíkkozmasra vonatkozó iratok külön egységet képezzenek, és az ő nevét viseljék, így jött létre a Kovács Dénes Gyűjtemény. De ki is volt a gyűjtemény névadója?

Kovács Dénes (1920–1977) muzeológus, néprajzkutató, festő, művelődésszervező a magyarországi Somogy-szentpálon született, de 7 éves koráig Csíkkozmason élt, aztán családjával újból Magyarországra költözött. Gödöllőn érettségizett, majd a budapesti Képzőművészeti Akadémia diákja lett. Tanulmányai befejeztével, 1944-ben Csíkszeredában települt le – előbb a csíksomlyói Római Katolikus Tanítóképző, majd a csíkszeredai Vegyes Liceum

Báthory Zsigmond kiváltságlevele (másolat), 1590

rajztanárként működött.

1946-ban ő kezdeményezte az 1930 pünkösdi Domokos Pál Péter, Vámszer Géza és zsigödi Nagy Imre által szervezett Székely Népművészeti Kiállítás és az abból kialakult Csíki Múzeum anyagának újraleltározását, rendezését és intézményesítését. Amikor 1950-ben állami intézményként megalakult a Csíkszeredai Múzeum, ő lett annak első igazgatója (és 1952-ig egyetlen alkalmazottja). Igazgatói beosztását 1959-ig töltötte be, amikor 1956-os tevékenysége miatt koncepciós perben elítélték és börtönbe csukták (bűne az volt, hogy a forradalom napjaiban ő vitte be a liceumba a *Magyar Nemzet* egyik számát).

Szabadulása után egy ideig a csíkszeredai Készruhágyárban dolgozott tervezőként, majd 1963-ban újból a múzeum munkatársa lett. 1964-ben ő javasolta a szárhegyi Lázár-kastély restaurálását, majd részt vett az ásatási és helyreállítási munkálatokban is. A kastély Vörös bástyájában egy kis múzeumot rendezett be.

1968-ban a frissen megalakult Hargita Megyei Művelődési Bizottság népművészeti szakirányítója lett. Festéssel és grafikával is foglalkozott, többnyire tájképeket és alakos kompozíciókat festett. Már kezdetektől jelen volt a szárhegyi képzőművészeti alkotótábor művészei között. Több helytörténeti, művelődéstörténeti és néprajzi munkát jegyzett önállóan vagy társszerzőként. Hagyatékából 38 festmény a Csíki Székely Múzeumban található, további alkotásait a gyergyószentmiklósi múzeum és a szárhegyi alkotótábor gyűjteménye őrzi.

1995-ben a Csíki Székely Múzeum emlékkiállításal

Bethlen Gábor fejedelmi parancslevele, 1616

tisztelgett egykori igazgatója előtt, születésének 75. évfordulója alkalmából.

A **gyűjtemény**⁴ értékét már az a pusztán tény is sejteti, hogy az iratok nagy többsége (29) a XVI-XVII. századból származik – leginkább tehát azok számára szolgált érdekes adalékokat, akik a csíki székelyek fejedelemség kori történetére kíváncsiak.

Az adásvételi szerződésekben, záloglevelekben, tanúvallomásokban és végrendeletekben számos utalást találunk az alcsíki tulajdon- és birtokviszonyokra, vagyoni állapotokra. Ugyanakkor ma is létező, jellegzetesen alcsíkinak számító családok (Urkon, Lestyán, Cseke, Potyó, Györfi) történetére vonatkozóan is fontos adatokat találunk, mi több, az Urkonok esetében a család XVIII. századi családfáját is rekonstruálni tudjuk.

A gyűjtemény iratai mégis a falusi oktatás kezdeteire, a fejedelemség kori székely írásbeliségre, a falusi „értelmiségre” vonatkozóan szolgáltatják a legértékesebb adatokat. Így például XVIII. századi átiratban ugyan, de kézhez vehetjük Báthory Zsigmond 1590. évi kiváltságlevelét, amelyet a csikmindszenti iskolamester, Gergely deák részére állíttatott ki. Egy 1598-as adásvételi szerződés tanúi között ott találjuk a csíkszentsimoni skólamestert, Lőrinc deákot. Egy 1605. évi egyezséglevelben a csíkszentimrei Gergely deák tűnik fel, majd egy 1614. évi irat mindjárt két írástudót is említ: a csíkszentmártoni tanítót, Benedek deákot és Gergely nevű kollégáját. Három

további Bethlen Gábor kori irat kívánkozik a felsorolásba: a fejedelem 1616. és 1619. évi parancsleveleiben Gergely csíkkozmási és Péter csíkszentgyörgyi tanítókra történik hivatkozás, egy 1622-ben szövegezett panaszlevélben pedig a csíkszentimrei iskola földjét említik. I. Rákóczi György fejedelmi parancslevele a csíkkozmási tanítót, Bogyó Istvánt említi, egy húsz évvel későbbi, 1664-es keltezésű záloglevél pedig ugyanazon iskola tanítójaként Leövétey István deákot nevezi meg. Az esztelneki tanító, kozmási Rapcsón Benedek deák egy évtized alatt négyszer is feltűnik (1635, 1643, 1645, 1646), harmadik megjelenésekor, egy tanúvallomásban 60 évesnek mondja magát, 1646-ban azonban már a végrendeletét diktálja. Bizonyos Máté deák (lehet, hogy ugyanazon személy) 1658–1684 között szintén négyszer szerepel a fogott bírák sorában.

Az említett iratok persze nem kizárólag egy-egy írástudó, írnok, falusi tanító működését igazolják, bizonyítékot szolgáltatnak egyes fejedelemség kori csíkszéki iskolák fennállására is.

A gyűjtemény 33 irata műfaji szempontból a következő megoszlást mutatja: 8 tanúvallomás, 5 adásvételi szerződés, 5 fejedelmi parancslevél, 4 végrendelet, 3 záloglevél, 3 egyezséglevél, 1 eltartási szerződés, 1 kiváltságlevél, 1 ítélet, 1 átirat és 1 magánlevél.

Az iratok a kiállítás helye szerint a következőképpen oszlanak meg: a fejedelmi parancsok és a kiváltságlevél ki-

vételével, amelyek fejedelmi udvarokban vagy katonai táborokban kerültek megszövegezésre, a helyi keletkezésű iratok a következő csíki helységekben íródtak: Csíkkozmás (16), Csíkszentimre (3), Csíkszereda (2), Csíkszentkirály (1), Tusnád (1), Csíksomlyó (1). Három irat kibocsátási helyét nem lehet megállapítani.

A dokumentumok nagy többsége magyar nyelvű (26), de van közöttük 5 latin és 2 kétnyelvű (latin–magyar) is. 17 dokumentum vízjeles papírra íródott.

Bicsok Zoltán
levéltáros

1. Mindkét kifejezés a levéltári anyag tagolásának alapegységét jelenti, az iratok keletkezésének módja alapján mégis különbséget teszünk fond és gyűjtemény között. Fondnak nevezzük valamely intézmény vagy személy **működése során** keletkezett és rendeltetészerűen nála maradt, valamint hozzá érkezett iratok és ezeket kiegészítő egyéb dokumentumok (pl. fotók, térképek stb.) együttesét. Ezek tulajdonképpen természetes, szerves levéltári egységek. A gyűjtemény ezzel szemben mesterséges levéltári egység, valamely személy **kéziratgyűjtői tevékenysége** során keletkezett, és a kéziratában is együttesen kezelt gyűjtemény.

2. Olvasótermünk hétfőtől csütörtökig, 8³⁰–15³⁰ között áll nyitva a kutatók előtt.

3. Kollégám, Istrate Valentin szóbeli közlése – ezúton is köszönet érte.

4. F 352 Kovács Dénes Gyűjtemény (évkör: 1590–1812, terjedelem: 0,04 irattári folyóméter, 33 irattári egység, leltárszám: 62, magyar és latin nyelvű iratok)

I. Rákóczi György parancslevele, 1645

Szász fohnagy
(XVII. század)

Szász asszony
(XVII. század)

Magyar nemes
(XVII. század)

Jobbágy
(XVII. század)

A székelyzsombori vár

Erdély délkeleti részén, a Kis-Homoród mentén, az egykori Szászvidék és a Székelyföld határán fekszik Székelyzsombor. A falu mellett emelkedő, közel 600 m magas dombtetőn egy meglehetősen ép állapotban fennmaradt vár áll. Maga a település soha nem tartozott a történelmi Udvarhelyszékhez, a vármegyék létesítésekor, 1876-ban csatolták az új közigazgatási rendszer szerint szerveződő Udvarhely vármegyéhez.

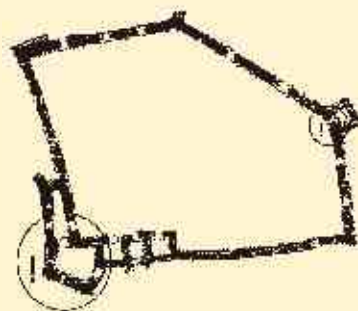
Az erődítmény, amely vész idején a falu népének oltalmazását szolgálta, a helybéli szászság és székely-magyar lakosság közös emlékének tekinthető. Fölmerül a kérdés: mi az, amit a zombori vár építéstörténetéről, átfogó régészeti feltárás hiányában ma elmondhatunk? Erre a kérdésre kerestem a választ 1977-ben és 1990-ben

végzett helyszíni felméréseim során, amikor alkalmam nyílt a vár egyes épületfalainak csatlakozásait is megvizsgálni, s így a különböző építkezési szakaszok valószínű időrendjét rögzíteni. Ezeket az eredményeket szeretném az alábbiakban összefoglalni, felvázolva röviden az erődítmény lehetséges építéstörténetét is.

A várra vonatkozó fontosabb források meglehetősen szűkszavúak. Jánosfalvi Sándor István az Oklánditetőn járva, 1846 őszén, alkonyatkor fényt látott a zombori várban, amiből állandó kastélyőr jelenlétére következtethetünk.¹ Orbán Balázs régi német várnak tartja, építési korát nem tudja meghatározni.² Dávid László az oklevelekben 1488-ban feltűnő német helynév (*Sommerburg*) alapján úgy véli, hogy a vár a XV. század végén már állott. Ugyancsak ő említi, hogy

bár 1342 óta oklevelekben szerepel egy Fehér megyéhez sorolt *Sombor* nevű királyi várbirtok (Hídvég és Árapatak birtokaival együtt), de ennek a mai Székelyzsomborral való azonosítása bizonytalan.³ Murádin László a település néveredetét vizsgálva megállapítja, hogy „a falunév elsődlegesen csupán *Zsombor*, ezt mutatja az 1342-ből való első írásos adat is: *Sombor*. A helynév pusztá személynévből keletkezett, magyar névadással [...]. A hivatalos névadás alapján 1905-ben került *Zsombor* elé a *Székely-* előtag.”⁴ Sajnálatos módon Murádin nem vizsgálta a település *Sommerburg* / *Sommerburch* alakú német-szász helynevet, amely – mint láttuk – már 1488-ban feltűnik. Fölmerül ugyanis a kérdés, hogy a XII-XIII. század fordulóján ide települt szászok *Sommerburg* helyneve nem csak hangtani másolata-e a korábbi magyar *Zsombor* névnek?⁵ A kérdésre adott válasz a vár építéstörténetével is összefügg, ugyanis ha a *Sommerburg* helynév netán fonetikus eredetű, a *-burg* végződés nem bírna jelentőséggel az erődítmény kormeghatározásában.

1995-ben Fülöp Károly helytörténész egyrészt Dávid nyomán, másrészt a településnév XV. századi *Sommerburg* formája miatt az erődítmény építését a XV. századra teszi. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a vár több építési szakaszban nyerte el mai formáját. Legkorábbinak az Orbán Balázs által is ódonabbnak látott déli bástyát véli, majd megjegyzi, hogy a

A vár alaprajza az építési szakaszok feltüntetésével. A Dávid László által közölt alaprajz kiigazításra szorul

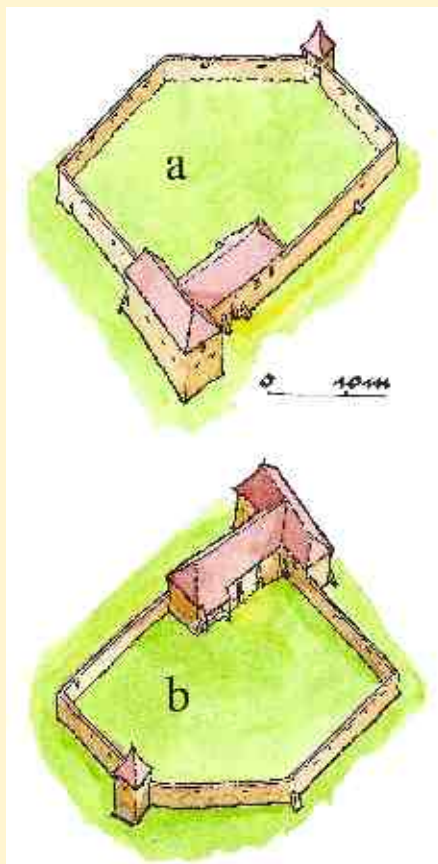
vár „kapualja, a föléje épített őrszoba, valamint a délkeleti fal meghosszabbításában épített lakóház minden bizonnyal a parasztvár legújabb része.”⁶

Összegezve az 1990-ben végzett felmérés eredményeit, az erődítmény különböző építési periódusai közül lényegében öt szakasz lehet meghatározó jellegű:

a) A ma fennálló épület legkorábbi része a szabálytalan ötszögű udvart körülzáró, szuroköntőkkel és lapancsos lőrésekkel ellátott *várfal*. Az északkeleti oldal kis méretű védőtornya talán egyidős a várfallal, ám ennek pontosítása alaposabb feltárást igényel. A vár eredeti bejárata bizonyára a ma is használatos déli kapu volt, de létezhetett egy másik bejárat is – ennek helye a már említett kis védőtorny szomszédságában, az északi várfalon keresendő.

b) A bejárat védelmét fokozta a már meglévő várfal belső oldalához utólag toldott egyemeletes, négy helyiséget magába foglaló *déli épületszárny*. Ebben az időben épülhetett a várfal küloldalához a kaput közrefogó két rézsús, vaskos pillér is.

c) Egy következő szakaszban, feltehetően a XVII. század során, a várfal délnyugati oldalához, kívülről egy

A vár nézete délről (a) és északról (b)

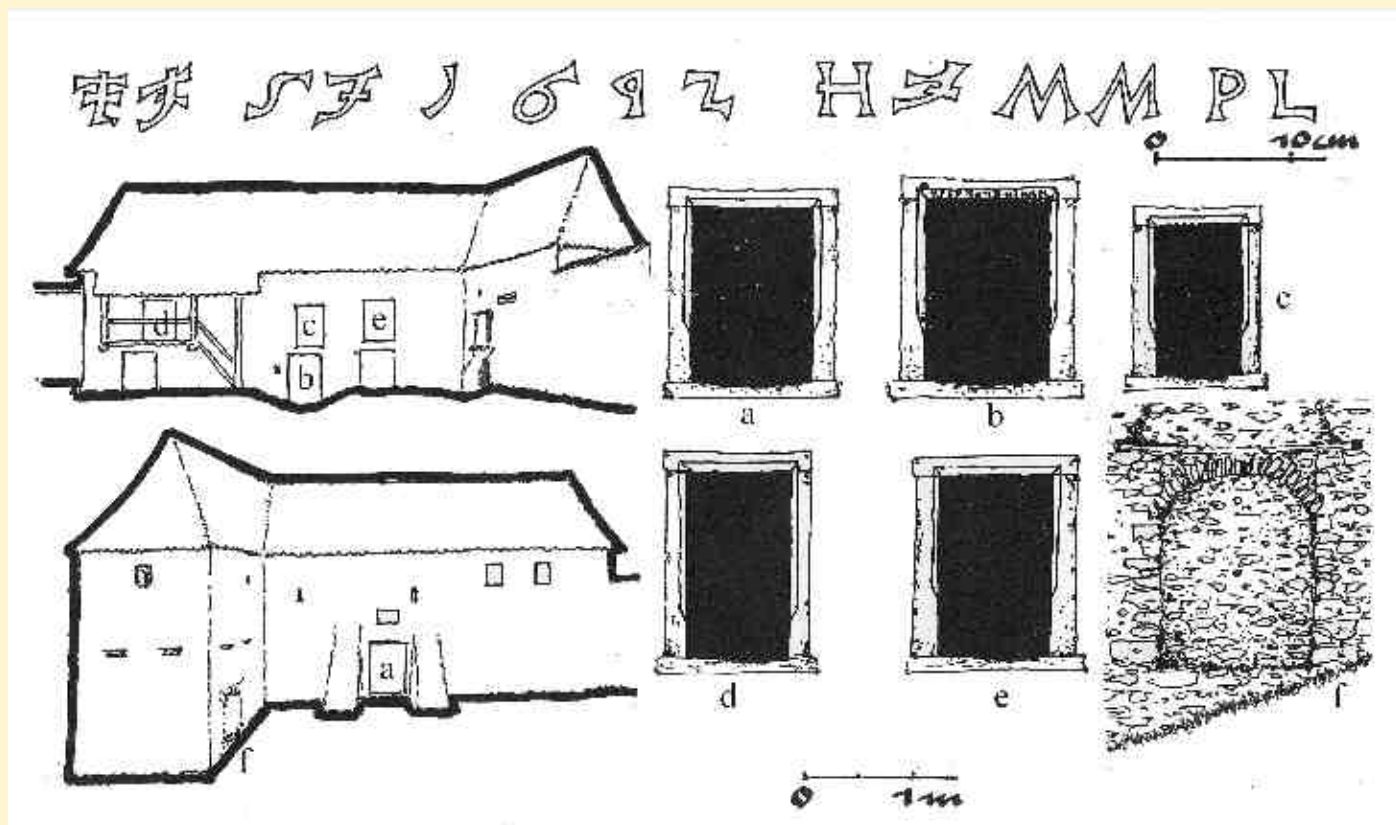
Ajtókeretek, és az elfalazott kapu. Felirat a bejárat (b) szemöldökgerendáján

trapezoid alaprajzú, három szintre tagolt bástyát építettek, amelynek a régi bejárat felé néző szárnyfala egy boltíves kaput is magába foglalt. Ezt a bejáratot később elfalazták.

d) 1692-ben, egy általános javítás alkalmával, a bejárat udvar felé néző ajtónyílását leszűkítve, a kapualj felé egy lőrést nyitottak, az udvar felé nyíló ajtók egy részét pedig új, egységes kialakítású, élszedett cserefa kerettel látták el. A javítás időpontját – öt monogrammal együtt, melyek közül az első rovásírásos – az udvar felőli kapunyílás szemöldökgerendájába vésték: (GY.E.) S.J. 1692 H.J. M.M. P.L. Feltételezhető, hogy ekkor készült az a vaspántos, tölgyfa várkapu is, amelyet 1975-ben néhány arra járó pásztor az esti tábornotznál elégetett.

e) A vár legfiatalabb része nyilván az a földszinti és emeleti helyiséggel rendelkező épület, amely az itt raktározott javak mindenkori őrzőjének, a *szalonnacsősznek* biztosított állandó lakhelyet. Ennek építésére a vár védelmi szerepének elévülése után, feltehetően a XVIII. század folyamán került sor.

A vár építéstörténetét a település történetével összefüggésben kell vizs-

gálnunk. Ennek története viszont nem nélkülözi a kuriózumokat, hiszen az annyi rendhagyó helyzethez szokott Erdélyben is ritkán fordult elő, hogy egy aránylag kis település egyik fele szászöldi szabad falu, másik fele pedig Fehér vármegyéhez tartozó jobbágyközösség legyen.⁷ Gyanítható, hogy e kettősség már a XIII. század eleji itteni szász betelepülés óta fennállt, s ezt a tagolódást csak fokozta az, hogy a XV-XVI. század fordulóján a közeli Alsórákos földesurai, a Sükösdök a falu vármegyei részébe, a „*Sombor Portio*”-ba jobbágycsaládokat telepítettek. Bár ezen utóbbiak származásáról igen keveset tudunk, tény, hogy egy részük Homoród menti székely falvakból került ide. Ettől kezdve az írott források is egy szászöldi szabad, és egy jobbágyok lakta vármegyei „fertyalt” különböztetnek meg Zsomborban.

Tudjuk, hogy erődítmény építése és birtoklása csakis szabad jogállású közösségek számára volt lehetséges, gyakran öneik is csak bizonyos privilégiumok megszerzése árán. Nyilvánvaló, hogy a zsombori várat is a helybéli szász közösség építette a maga és javai oltalmára. Az itteni szász családok száma azonban a XVI-XVII. század folyamán, a sorozatos járványok és ellenséges pusztítások miatt állandóan fogyatkozott. Az 1488-ban még 48 családot számláló szász közösség 1640-re 13, majd 1653-ra 9 családra apadt, míg nem egy 1713. évi összeírásban a szász közösséget Zsomborban kihaltak nyilvánították. Ez azonban távolról sem jelentette a szász „fertyalt” megszűnését, hiszen 1713-ban a falu 149 főt számláló lakosságából 126 a királyöldi (vagyis köhalomszéki), 23 pedig a vármegyei részben lakott, s ez a rendhagyó kettősség lényegében az 1876. évi megújításig fennmaradt.

Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy bár a XVI. század elejétől kezdve a zsombori szász közösség nemzeti léte fokozatosan megszűnt (részben beolvadva a helybéli magyar népességbe), az általuk épített vár tulajdonjogában nem történt lényegi változás, csupán a birtokjogot gyakorló szabad közösség nemzetiségi összetétele változott meg az idők során. Úgy is mondhatnánk, hogy az erődít-

Az erődítmény ma is fennálló részeinek feltételezett építési periódusai:

a. Délről. XVI. század

b. Északról. XVI-XVII. század

c. Délről. XVII. század

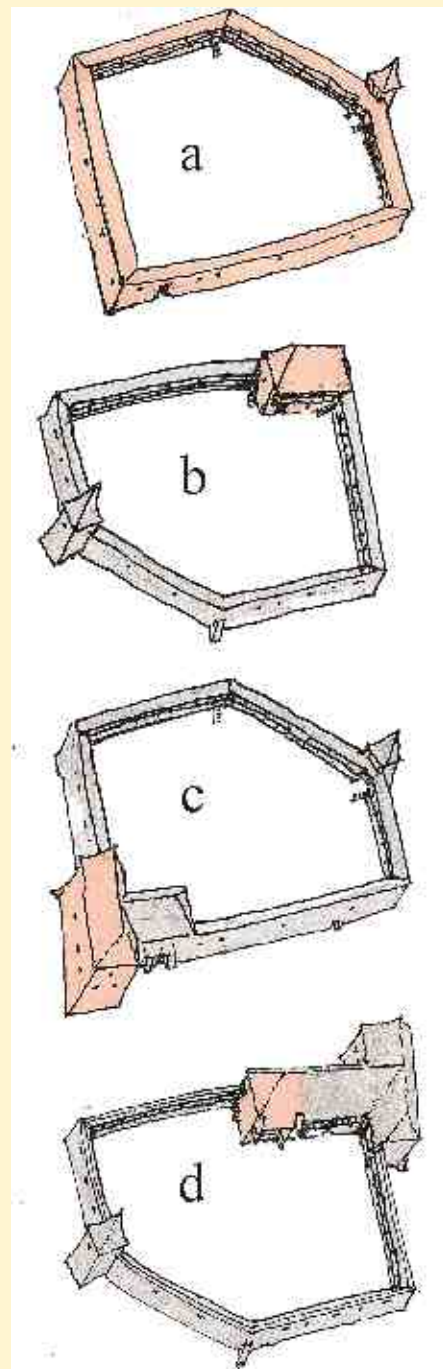
d. Északról. XVIII. század

mény használati joga az 1500-as évek elejét követő két évszázad leforgása alatt fokozatosan „átcsúszott” a helyi magyar közösség kezébe. Lehetséges, hogy ennek a lassan zajló folyamatnak a végkifejletét szemlélteti az 1692-es javítást megörökítő feliratban megjelenő székely rovásírásos monogram is.

Védelmi berendezései, alaprajza és méretei szerint az erődítmény legkorábbi része, maga a várfal sem épülhetett a XVI. századnál korábban. Ezt valószínűsíti néhány közeli, pontosabban adatolt építéstörténettel rendelkező szász erődítmény példája, továbbá az is, hogy a kisebb kézi tűzfegyverek használatára alkalmas lapancsos lőrések vidékünkön csak a XVI-XVII. századi várfalakon és védőtornyokon vannak jelen. Ami a falakon látható szurokontöket illeti, ezek sem rokoníthatók a XV. századi barcasági templomerődök jóval archaikusabb ilyen jellegű védműveivel; a zsombori vár szurokontökeit valószínűleg lefelé irányított lőréseknek tekinthetjük, amelyeket a meredeken lejtő terep miatt alkalmaztak. Mindent egybevetve, ha egyáltalán létezett korábbi, XIV-XV. századi védelmi jellegű építmény Zsombor határában, annak nyomait a talajfelszín alatt kell keresnünk.

A történelem viharos eseményei és az idő múlása végül is kegyesen bánt a zsombori várral, hiszen aligha van ennyire épen fennmaradt műemlékünk, amely a szász-székely együttélésekről tanúskodik. Viszonylagos építését annak is köszönhetjük, hogy a falak védelme alatt történő gabonátárolás és szalonnatartás szokása egészen az 1940-es évek végéig fennmaradt, s ez megkövetelte az épület együttes megfelelő karbantartását is. A ma élőkre hárul a feladat, hogy új, élő funkciót találjanak az őseitől örökölt műemléknek.

Gyöngyössy János

A cikk illusztrálására használt linómetszeteket (1980) és a rajzokat (1990) a szerző készítette.

1. Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett (1858)*. Erdélyi ritkaságok. Kolozsvár, 1942. 102-103.
2. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I. Pest, 1868. 188.
3. Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981. 326-327.
4. Murádin László: *A Homoród mente települései*. In: *A Homoród füzes partján*. Csikszereada, 2000. 190-191.
5. Hasonló helynévképzés számos más település esetében is kimutatható, idézzünk itt csak két ismert példát: *Medgyes – Mediasch, Baromlak – Wurmloch*.
6. Fülöp Károly: *Székelyzsombor*. Erdélyi Füzetek. 16. (1996). 7-8.
7. Binder Pál: *Közös múltunk*. Bukarest, 1982. 77.

„Felkelhető javairól véttetett fel...”

A Kis-Homoród menti paraszti élet egyik írásos dokumentumát adjuk közre az alábbiakban. A hozományleltár 1884. szeptember 7-én készült Homoródkarácsonyfalván. Özvegy Kovács Józsefné, született Hermány Eszter „felkelhető javairól véttetett fel” második ura házához menetelekor.

Hermány Eszter (szül. 1848. május 19) első férje Kovács József (1843. december 22 – 1882. szeptember 18) volt. 1869. április 19-én kötött házasságukból négy gyermek született. Domokos 1872. október 3-án, Albert 1875. augusztus 27-én, Eszter 1878. január 26-án és Rebeka 1883. január 27-én. Domokos és Albert Homoródkarácsonyfalván gazdálkodtak, Eszter 1894-ben férjhez ment Almásra, Rebeka 1889. április 29-én meghalt. A Kovács ág leszármazottai Almáson, Brassóban, Csíkszeredában, Homoródkarácsonyfalván és Kanadában élnek.

Férje halálát követően, a harminchat éves özvegyasszony 1884. április 24-én új házasságot kötött Kilyéni József homoródkarácsonyfalvi lakossal. E házasságból születtek: Zsigmond 1887. június 5-én, József 1889. november 15-én és Mózes 1892. május 4-én.

A leltárt betűhíven írtuk át, minden esetben megőrizve a nyelvjárási sajátosságokat; a rövidítéseket feloldottuk.

Kovács Sándor

Leltár

H[omoród]karátsonfalvi Hermány Eszter Kilyéni Józsefné felkelhető javairól felvetett 1884. szeptember 7-ik. Jelen lévén az aláírtak az ura ház[ához] menetelekor ami az saját. Eszteré

Folyó szám	Darab	Megnevezése azoknak, amelyek jelenleg vagynak	Fr.	Krj.
1.	2.	Egy betsi posztó szoknya és sz[ő]rkarintza	5	
2.	2.	Egy szőtes fersing előköténnyel	3	
3.	2.	Egy szőr fersing előköténnyel	3	60
4.	2.	Egy kartony rokoja és előkötény	2	
5.	2.	Egy kartony rokoja és előkötény	2	
6.	2.	Egy laina rokoja és előkötény	2	
7.	1.	Egy posztó ujas	4	50
8.	1.	Egy flaner ujas	3	
9.	7.	Kurti 5 szőr és 2 szőttes összesen	8	
10.	2.	Lájbí	1	20
11.	1.	Nagy ruha	4	50
12.	3.	Sejem ruha	12	
13.	8.	Fej ruha	6	40
14.	1.	Hoszu bunda	20	
15.	3.	Derékaj 3 heja[1]	30	
16.	15.	Parna 2 hajal	30	
17.	1.	Paplan	5	
18.	3.	Nagy ágy lepedő és egy szőr takaró	8	
19.	2.	Fa ágy	3	50
20.	2.	Kasztén és kanapé	10	
21.	3.	Asztal	4	
22.	3.	Egy tálás 2 láda	3	50
23.	2.	Egy ladás pad egy karos pad	2	
24.	7.	Székek	2	80
25.	8.	Porcelán tányér	1	60
26.	6.	Táll		60
27.	4.	Lábas		80
28.	1.	Uborkás üveg 5 kupás	1	
29.	1.	Tükör	2	

30.	16.	Tányér 2 ön benne	1	20
31.	12.	Éveg kanna	1	
32.	18.	16 borivó pohár 2 fentzia	1	50
33.	1.	Láditzka		70
34.	3.	Gyertya tarto	1	80
35.	2.	Egy réz és egy értz üst	2	
36.	4.	Pálinka főző üst minden részig	4	50
37.	5.	3 lábos 2 kaszro	2	
38.	4.	Kád	3	
39.	3.	Cseber egy nagy 2 kitsi		80
40.	4.	Hordó 3 öt vedres egy 6 kupás	2	
41.	2.	Dézsza		40
42.	2.	Szűszék egy cserefa egy deszka	3	
43.	4.	Tekenő 2 kitsi 2 nagy	1	
44.	5.	Két kötő fejsze egy balta hus és farago	2	50
45.	3.	Két szekér kötő látz egy talpalo	2	
46.	2.	Egészvágás szekér és félvágás		35
47.	1.	Vas eke		10
48.	2.	Ökör		250
49.	3.	Tehén 2 bornyús, egy medü		180
50.	1.	Ökör tulok egy éves		30
51.	19.	Juh 16 nagy 3 bárány		64
52.	3.	Sertés egy nagy 2 südő		34
53.	10.	Zsák	2	50
54.	6.	Abrosz	4	50
55.	13.	Takaro ruha 7 szervét 6 házi	2	60
56.	7.	Kendező, kendő	2	10
57.	1.	Osztovata minden késégével, vetőszeggel, leinka fékezelével le egy nyüstig	6	
58.	1.	Gyapju fésü		1
59.	2.	Egy téglázó és réz mozsár	3	50
60.	16.	8 kalán 8 vila	1	40
61.	2.	Tátza		40
62.	8.	4 plé fedő egy leveses és egy szűrő 2 tätzér	1	
63.	3.	Egy len lepedő 2 db. gyapot	2	

Kelt H[omoród]karátsonfalva 1884. szeptember 7-ik.

Szabó Ferencz
Bálint Áron

Kovács Piroska: „Orczád verítékével...” Máréfalva a történelem sodrában (Székelyudvarhely, 2008)

*Kovács Piroska frissen megjelent
könyvét dedikálja
Balázs Ödön felvétele*

A könyv

Megjelenése óta már sokan kézbe vették, és talán még sokan kézbe fogják venni ezt a kiadványt – mindaddig, amíg Máréfalva sorsa, vagy a „máréfalvák sorsa” érdekelni fogja a világ e sarkában élő embereket. A kiadványt lapozva, mindenkinek kialakulhat a saját olvasata, megértése, értékelése.

Először is a könyvről, a könyvben foglaltakról szeretnék beszélni, hogy itt, most megelevenedjen a lapok közé zárt tartalom.

Kovács Piroska könyvének címe, alcíme után nem áll műfaji meghatározás. Az alcím jelzi, hogy melyik helységről, melyik közösségről van szó, a „történelem sodrában” kifejezés pedig utal arra, hogy az időben kialakuló és változó, az idő változtatató szándéka ellenében önmagát kereső és megtaláló közösségről van szó.

A címoldal felső részén azonban egy ajánlás olvasható. A munka kétségtelenül legfontosabb értelmező kereteként találjuk itt: „Az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegye 1000 éves jubileumának emlékére”. Így hát kiegészíthetjük az alcímet. A könyv az Erdélyi Római Kato-

likus Főegyházmegye egy egyházközségének, mégpedig, ahogy erre a cím is utal, egy „ernyedetlen szorgalmú, munkás székely” közösségnek a történetét mutatja be.

Szerkezetét tekintve a könyv alapvetően két részre tagolódik: a mintegy 400 oldalnyi főszövegre, illetve a 100 oldalnyi mellékletre és függelékre.

A főszöveg három témát dolgoz fel. Az első: *A falu és egyháza*, mintegy 300 oldalon olvasható egyház- és falutörténet. 16 kisebb részből áll. Röviden bemutatja a mai falut, majd a nagyobb történeti korszakok kereteiben a falu átalakulását. Az egyházi épületek jellemzése külön fejezetben történik.

Igen nagy mennyiségű iratanyagot, korabeli beszámolókat dolgoz fel ez a rész. Olyan, valóban új információkat is tartalmaz, mint például az utóbbi évek régészeti ásatásainak az eredményei: a régebbi templom helyének lokalizálása, az alaprajz feltárása.

Máréfalva lakóiról is olvashatunk egy külön részben. A XIX. és XX. században írt jellemzések szerzői közt ott találjuk a helyi plébánosokat (Fülöp Alajos, Holló András, György Lázár), egy helyi gazdaembert (Kovács Dénes), meg a Székelyföldet leíró Orbán Balázst. György Lázár kritikusan jellemzi 1904-ben a máréfalviakat: „A nép gyakran kerül összetűzésbe a mező és erdő rendőri törvénnyel, s így az urakkal is. Innen magyarázható az urakkal szemben megnyilatkozó antipátia. Főjövedelmi forrása az állattenyésztés és tűzifatermelés volt. Innen érthető, hogy ifjú és öreg, gyermekeket sem vévén ki, elsőrendű mező s erdőtolvaj. Ehhez lehet számítani, hogy a pásztoreMBER durvaságához hozzájárult az alkohol is. Ennek következménye a gyakori verekedés és bicskázás. Kisebb verekedéseket bűn számba sem vesznek, a valamire való verekedés a bicskázással kezdődött. A rendtelenséget ostromozó előljárókat, akár pap, akár bírók voltak, nem nagyon szerették.”

Kovács Dénes jellemzése ennél teljesebb, hiszen figyelembe veszi az embereket befolyásoló természeti tényezőket is. Megfogalmazásában az évszakok változásának szorításában gazdálkodó máréfalviak egyetemes vonásait ragadja meg: „A földműves ember élete minden vidéken nehéz, de a máréfalvi emberé kétsze-

resen az. Küzdelem és harc a mindennapi kenyérért. Itt soha sincs pihenés, soha sem elég az idő az elvégzendő munkákra. Télen az erdőlés, a havasolás, mert pénz kell a család fenntartására. Aztán, ha későre eljön a tavasz, a keskeny, köves, oldalas földeken késő a vetés, s alig lesz vége a tavaszi szántásnak. S ha eljön a nyár, alig tudja elvégezni a kapálást, már sietni kell a kaszával, mert hanem üresen marad a csűr. Közben ott van az aratás, amikor csakugyan sietni kell, nehogy kárba vesszen a nehezen megmunkált föld termése. Aztán jön az ős, hamar-hamar siessünk a takarodással, mert jön a tél. Eljönnek az őszi esők, sáros, nehéz utak lesznek, nem lehet erdőlni. Sójajtoznak, bár megfagyna már, bár lenne egy jó szánút. Ahelyett, hogy a nyári munka után a jól megérdemelt pihenést élvezné, új munkához fog, mintha olyan nagy öröm volna hóban, hidegben fát hordani. És ez így megy nálunk időtlen időktől fogva.”

Ezt követően *A hit éltető ereje* címmel a katolikus népi vallásosság néhány, Máréfalván a XX. század folyamán tapasztalható jellegzetes megnyilvánulását ismerteti a szerző mintegy 35 oldalon. A közösségben, különösen az idősebbek körében a szakrális világkép uralkodik. Ennek szép bizonyossága mindaz, amit az imaéletről, közös imaalkalmakról, a búcsújárásról, „a halottak iránt megnyilvánuló kegyeletről” olvashatunk.

A második téma, amely az elsővel szorosan összefügg: *Az iskola*. Öt kisebb részben, mintegy 65 oldalon olvashatjuk a máréfalvi oktatás történetét. A harmadik téma – *Elhivatottak* cím alatt – azokról szól, akik az egyházat Máréfalván, illetve elszármazva szolgálták, megjelentették, éltették.

A könyv és a szerző végkonklúziója szerint: „Máréfalva múltjának története nemzeti, erkölcsi, keresztényi értékeket közvetít, elsősorban a katolikus falu közössége számára, de akár szélesebb körökben is.”

Könyv, sors, értelmiségi magatartás

A Kovács család, Kovács Piroska és Kovács Mihály életfordulóinak ismeretében jelentem ki, hogy ez a könyv annak köszönheti megszületését, hogy 1962-ben Kovács Dénes gazdálkodó, ács, építész elhatározta: ha fia, Kovács Mihály és felesége, Kovács Piroska mintegy tíz éves, előbb szentegyházi, majd fenyédi albérletekben való lakás után úgy dönt, hogy Máréfalván telepednek le, akkor házhelyet ajánl fel nekik, és fiaival együtt segít az építkezésben.

Így fordult a sors, és lett a Kovács család újra máréfalvi lakos.

Véleményem szerint ennek a fordulatnak köszönhető a következők: a Kovács család eleve nem falusi, hanem városi stílusú és komfortú, értelmiségi környezetként elképzelt, berendezett és belakott házat épített, szellemi kisugárzó központot alkotott magának. Falusiak és városi tanítványok, közeli és külföldi barátok egyaránt érezték ennek a centrumnak a jótékony hatásait. Jólesett a népi faragású bútortal berendezett nappalijukban csak leülni és beszélgetni, eszmét cserélni. De ezen túl: fontos közösségi dolgokat beszéltek meg, terveztek itt. Például a művelődési ház oldalán látható „kapu-együtttest”, Máréfalva vizuális arcának markáns elemét is itt tervezték meg. 1989 forró napjaiban, 1990 elején a „helyi politika” központja volt itt. A kialakuló, gazdaságival kombinálódó civil tevékenységeknek, intézményeknek – kulturális egyesület, vendégfogadás, közbirtokosság – az önállósulás előtt itt ringott „a bölcsője”. Mindaddig, amíg létre nem jött a tájház, a faluval ismerkedni akaró idegenek első útja is ide vezetett. Nem csupán Piroska néni telefonja működött egyetlen fontos kapcsolattartóként, hanem a háza is a kapcsolatépítés, kapcsolattartás legfontosabb máréfalvi helye volt. Ide jöttek, itt vendégeskedtek azok az egyházi személyek, értelmiségiek, történészek és néprajzosok, akikkel beszélgetve, a könyv tanulmányainak szükségessége sürgetővé, tematikája és formája bizonyossá válhatott.

A könyvet Kovács Piroska írta, köszönet érte. De ugyanakkor a könyv ennek a bemutatott máréfalvi értelmiségi műhelynek a terméke – a műhelyen értve a helyszínt, az értelmiségi tevékenységeket, a sokféle szereplőt, ezen belül tanítókat és tanítványokat, meg szellemi partnereket, valamint azt az értelmiségi-szellemi munkát, amely megszeli és maga, meg a közössége javára fordítja a múlt idót.

Könyv és szellemiség

Milyen könyvszerkesztési-könyvkiadói szellemi hagyományba ágyazódik a könyv?

Sok és sokféle könyv jelent meg, árasztotta el a piacot 1989 után. Nem kell részleteznem, hogy melyek ennek az okai. Csak arra utalnék, hogy igen nehéz a könyvek között különbséget tenni, noha ma már listák, katalógusok, reklámanyagok sokasága áll a vásárolni és olvasni vágyók rendelkezésére. Az internetes könyvkiadásban is tematizálni, tagolni

kell, ha a választékot akarják bemutatni. Igen vonzó színű borítók, sorozatok azonosítását lehetővé tevő emblémák hivattak vezetni a könyvek rengetegében.

Ezek azonban – együtt a szerzőre (eddiggi munkásságára) utaló tájékoztatókkal és a könyvcímmel – csak arra valók, hogy az olvasók várakozásait felkeltsék, a figyelmét maguk fele tereljék. Igen keveset mondanak arról, hogy a múlt időben hogyan „viselkednek” a kiadott könyvek. Keveset mondanak arról, hogy a mostani színes, piaci kavargásból, ha az idő kútjában ez majd leülepedik, melyek maradnak a felszínen. Melyeknek lesz sokadik kiadása. Melyeket használnak majd a következő nemzedékek is. Melyik lesz kötelező olvasmány.

1969-ben alakult Bukarestben Domokos Géza vezetésével a Kriterion Könyvkiadó. Az egyik célja a „romániai magyar önismereti könyvek” megjelenítése volt. Ez egyrészt már megírt, kéziratban levő és sorsukat váró könyvek szerkesztését és kiadását jelentette. Legalább ennyire fontos volt az, hogy sürgette, támogatta a lehetséges szerzőket újabb könyvek anyagainak megírására.

Alapvetően két tudományág képviselőinek, művelőinek könyvei tartoztak ide. A történettudomány és néprajztudomány/folklor területén születtek azok a kéziratok, amelyek kiadásával a Kriterion könyvkiadó kiszolgált egy elvárást, s közben formálta, modellé tette azt.

Milyen is legyen egy romániai magyar önismereti könyv?

Miről szóljon? Lehetőleg illeszkedjen a fenti két tematikába.

Milyen hangvétele legyen? Ne legyen szigorú és kritikus, hanem nevelő, oktató jellegű.

Milyen értelmiségi viselkedést példázon? Egyrészt a szűkebb szakmát gyakorlók feladata legyen, hogy a szélesebb olvasóközönséghez is szóljanak. Másrészt mutasson rá, hogy vannak vidéki, akár falusi helyszínek, a szellemi központoktól távoli, egyszemélyes műhelyek, amelyek kitartó munkával és széles körű tájékozottsággal maradandót alkothatnak. Harmadrészt: ez a műhelymunka és a könyv kiadása a „romániai magyar szellemi térképen” újabb helyet jelöl ki.

1989 után divatja lett a „monográfiáknak”. Ezt a szót így használták, de általában „falutörténeti monográfiát” értettek alatta. Olyan könyvet, amelyet kiegészítettek egy-két néprajzi fejezettel is. Az ilyen „monográfiák” jellemzői: a szerzők részéről igen sok jóindulat, jó szándék, sok munka, de kevés írói és szerkesztői tapasztalat. Általában alkalmakra íródtak (évfordulók), nem volt pénz szakértői lektorálásra, meg nem volt idő és lehetőség elmélyült szerkesztői munkára. Voltak olyan monográfiák, amelyeket szaktörténészek írtak. Ezek azokra a levéltári forrásokra alapoztak, amelyekhez a kutatók hozzáfértek, tehát adatgazdagabbak voltak, továbbá rutinosabban szerkesztették őket.

Mindezt azért bocsátottam előre, hogy felállíthassam a saját kategóriáimat. Eszerint: vannak „romániai magyar önismereti könyvek” és vannak „monográfiák”. Mindkettőhöz tartoznak olyan munkák, amelyek egy településsel, egy település múltjával foglalkoznak. Mindkettő identitás-felmutató, identitás-alakító, örökségalkotó szándékkal született. Mindkettőt egyaránt írhatják szakemberek vagy a kutatót és bemutatott területet önkéntes művelői (amatőrök).

Alapvetőnek látom a különbséget, hogy a monográfiák inkább alkalmi munkák, az önismereti könyvek viszont hosszabb időszak, érlelődés után születtek. Alapvető a különbség, hogy a monográfiákat az idő teltevel bővítik, újraírják, átírják. A „romániai magyar önismereti könyveket” viszont továbbírják. Ezen azt értem, hogy a szemlélete, tudományossága érvényes marad évtizedek múlva is.

Kovács Piroska könyve nemcsak külső formájára, hanem belső formálására, tartalmi szempontjából is „romániai magyar önismereti könyv”. Évtizedek teltevel folytatni lehet a munkát, átírni nem.

Gagyai József

Jánosfalvi Sándor István

unitárius lelkész, egyházi szónok, könyvgyűjtő, író

„Ha nem teheted azt, hogy külföldi országokat, szép helységeket és városokat láss és ismerj, legalább igyekezd hazádnak azon keskeny körét, melyben születted, vagy ahol lakol – bármilyen is az – megismerni és ismertetni.”

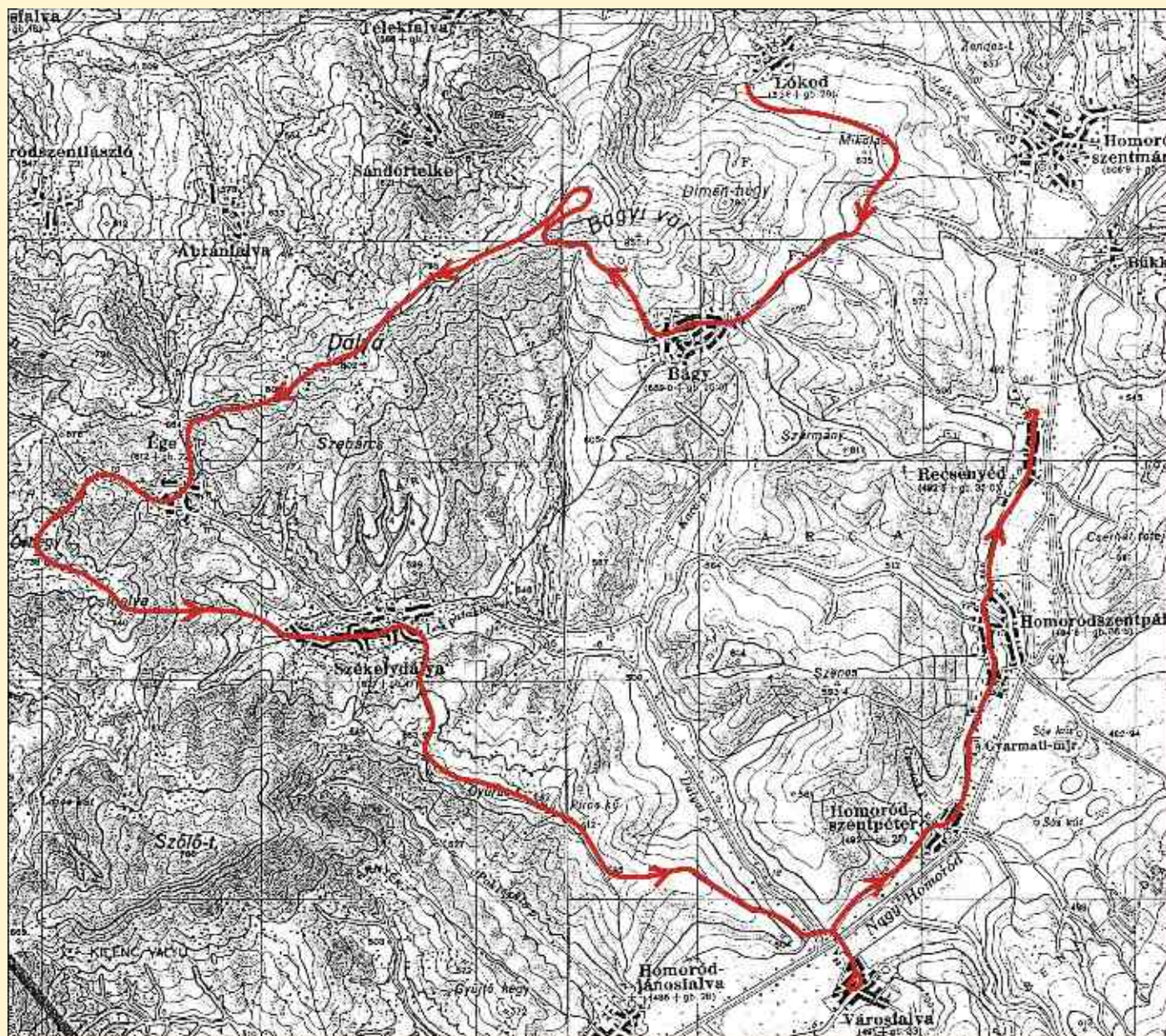
Jánosfalvi Sándor István 1804-ben született az udvarhelyszéki Lókodon. Apja Sándor Lőrinc, lelkészi szolgálatot is végző tanító volt. Az elemi iskola elvégzése után Torockón, majd Székelykeresztúron, végül Kolozsváron tanult. Unitárius lelkészi pályáját 1827-ben kezdte a keresztúrszéki Szentábrahámon. 1829-től Kolozsváron teljesített szolgálatot. 1836-ban házasságot kötött Váradi Líviával, de még abban az évben el is vált tőle. Ugyanazon év május elsejétől kezdődően Ma-

gyarszováton szolgált. Időközben meghívást kapott Árkosra, hol 1837–1841 között lelkészkedett. Hogy a jánosfalvi birtokához közelebb legyen, addig kérvényezte áthelyezését, amíg Homoródkeresztúrra nem rendelték. 1841. május 2-án foglalta el új lelkészi állását. Időközben megválasztották egyházmegyei nótáriusnak is. Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc leverését követően, 1849. szeptember 14-én, Székelyudvarhelyen bebörtönözték. Egy év

raboskodás után, 1850. szeptember 20-án szabadult, majd az éppen akkor megüresedett gyepesi lelkészi állást foglalta el. Nyolc évnyi gyepesi szolgálat után, 1858-ban Datkra került. Beleunva a papi pályát kísérő hivatali teendőkbé, 6 éven keresztül kérelmezte nyugdíjaztatását. Végül 1867 tavaszán, 40 éves papi pályafutástól búcsút véve, homoródjánosfalvi birtokára költözhetett. Itt élte le élete hátralévő éveit. 1879. december 29-én, 75 éves korában hunyt el Jánosfalván, ott is helyezték örök nyugalomra.

Nyomatásban megjelent prédikációi, beszédei: *Miben áll a koronázatásra méltó igaz munkásság?* (Unitárius Szószék, 1910. V. köt. 1–4. sz. 971.), *A papnak készsége az evangélium prédikálására egy zsinati beszédben...* (Kolozsvár, 1828. 191. A református Kollégium betűi-

Az emléktúra első útvonal

Jánosfalvi Sándor István tiszteletére állított emlékoszlop a jánosfalvi templom udvarán

vel. Elhangzott Bágyonban, 1827.), *A jó fejedelemnek, mint népe koronájának né-mely fővebb ékességei vagy tulajdonságai* (Kolozsvár, 1835. 18 l. A Királyi Lyceum betűivel. Rövid halotti beszéd, melyet néhai B. E. I. Ferentz os. és apostali kir. felségének Erdélyország nagy fejedelmének 's t. b. vég-tiszteletére a' Kolos'vári Unitárius templomban április 5-kén 1835-ben mondott Jánosfalvi Sandor István kolos'vári unitárius pap.), *Jézusra nézni legjobb* (*Keresztény Magvető*, II. évf. 1872. 85 l. Áldozócsütörtöki beszéd.). Számos alkalmi cikket, írást közölt a *Tudományos Gyűjteményben*, a *Brassói Újságban* és a *Vasárnapi Újságban*. Egyháztörténeti munkái: *Szentírásmagyarázó apostol*, *Unitárius Egyháztörténelem*. Kéziratban fennmaradt munkái: *Elegyes szószármaztatás*, *Olympiai szent berek*, *Fejtegető Oedipus*, *Tudományos Napló*.

Legjobb és legismertebb műve a *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* című, melyet a két Homoród mentén 1839 és 1858 között tett utazásai során készített jegyzetei alapján írt. A munka, amely szűkebb szülőföldjének kiváló és nélkülözhetetlen helytörténeti rajza, napjainkra már két kiadást is megért. Először 1942-ben jelent meg a Jancsó Elemér által szerkesztett Erdélyi Ritkaságok sorozat 7. és 8. köteteként (Benczédi Pál gondozásában, a kolozsvári Minerva Rt. kiadásában). Másodszer 2003-ban Székelyudvarhelyen a Littera Könyvkiadó Pro Memoria sorozatában (szerk. Veres Péter) került kiadásra.

Mihály János

Emléktúra a két Homoród mentén

Mihály János, a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont történész munkatársa 2009 folyamán (május–július hónapokban) gyalogos emléktúrát tervez a két Homoród mentén Jánosfalvi Sándor István unitárius lelkész, szónok emlékére, halálának 130. évfordulója alkalmából. Az emléktúra nemcsak főhajtás az elsősorban helytörténetiróként ismert Jánosfalvi munkássága előtt, hanem egyúttal olyan adatgyűjtési lehetőség is, amely kiterjed a kistérség mindazon értékeire, amelyek a jövőben a kulturális turizmus részét képezhetnék.

A két Homoród mente Hargita megye délnyugati részén, a régi Udvarhelyszék területén fekvő kistáj. Közigazgatásilag jelenleg felöleli Szentegyháza várost, Kápolnásfalu, Lövéte, Homoródalmás, Homoródszentmárton és Oklánd községeket. Vízrajzilag az egykori Udvarhelyszék területéről ide tartoznak még Ége és Székelydála falvak is, valamint a közigazgatásilag jelenleg Brassó megyéhez tartozó Homoródjánosfalva. A néprajzi és művelődési hagyományokban gazdag, „de sok másban szegényebb” kistáj korai leírását megtaláljuk Jánosfalvi legismertebb, 1839 és 1858 között keletkezett munkájában (*Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*), amelynek adatait Orbán Balázs is beépítette a Székelyföldről írt munkájába.

A négy útvonalra tervezett emléktúra a következő településeket érinti majd: Lókod – Bágy – Ége – Székelydála – Városfalva – Homoródszentpéter – Homoródszentpál – Recsenyéd, azt követően pedig: Recsenyéd – Homoródszentmárton – Abásfalva – Homoródkeményfalva – Homoródremete – Gyepes – Kénos, majd Homoródfürdő – Kápolnásfalu – Hargita – Szentegyháza – Lövéte – Kiruly, végül pedig Vargyas völgye – Homoródalmás – Karácsonyfalva – Oklánd – Homoródújfalva – Homoródjánosfalva.

Jánosfalva

Mihály János „gyaloglatának” elsődleges célja nem csupán a múltba tekintés, a művészettörténeti, építészeti emlékek (tájházak, középületek, udvarházak, templom-erődök stb.), néprajzi értékek rögzítése, hanem a gazdasági szempontból hátrányos helyzetű kistáj turisztikai lehetőségeinek, erőforrásainak a felmérése is. Éppen ezért az adatgyűjtés a jelenkori kulturális, művészeti programokra, egyházi-vallási rendezvényekre (pl. búcsúk) és a természeti értékekre is kiterjed. Minda-zokra, amelyek a jövőben a kulturális turizmus részét képezhetnék, esetleg turisztikai célú hasznosításuk előrelendíthetné a kistáj fejlődését. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az említett rendezvények, törekvések országos vagy határokon túli ismeretséget, elismertséget szereznek a vidéknek. Ezt szolgálná a gyalogtúra alkalmával készített felvételekből létrejövő vándorkiállítás, valamint az a tervezett kiadvány, amely a kistérség kulturális, szellemi, történelmi és épített örökségének leírását tartalmazná majd. Mindezekkel talán sikerül hozzájárulni ahhoz, hogy a jó közlekedési utaktól, a piacgazdaság fő erővonalaitól távol lévő kistáj kimozduljon abból a „gazdasági árnyékból”, amelyben most van.

P. Buzogány Árpád

Korondi anekdoták

Gyűjtötte id. István Lajos

Amíg egy juh lesz a világon

Korondon a kollektivizálás előtt 12 major tevékenykedett. Egyik híres közülük Péter bá volt. A szomorú változás következtében a majorok iránt már nem volt nagy érdeklődés. Péter bát már nem választották meg.

A felesége búsult. A gazda vigasztalta:

– Egyet se búsulj Erzsi, csinálunk mi is márcisort (rom. mărtişor – márciuska).

Neki is fogtak, egész télen gyúrták a tészta-t, katicabogarakat, egereket, egyéb cse-csebecsét készítettek. Végül eljött a nap. Valamit csináltak, valahogy egy darabot sem adtak el.

Mikor hazavergődtek fáradtan, Péter bá csak ennyit mondott:

– Te Erzsi, míg egy juh lesz a világon, s annak a csicsit mi megmarkolhassuk, több márcisort mi nem csinálunk.

Nektek nem is kell

A korondi D. J. bá Küsmödre szegődött majornak. A nyár közepén összekülönbözött valami dolog fölött a gazdákkal.

Végül a küsmödiek azt mondták:

– Jancsi bá, maga nem lesz többet nekünk major.

– Nektek nem is kell – felelte az öreg major.

Ősszel nekilátott, az anyajuhok farktövét megrakta bojtorjával. A szűrös bojtorjántól a juhok nem tudtak a berbécsekkel szoros kapcsolatba kerülni. Így aztán hiába jött a tavasz, egyetlen bárány sem született.

Jancsi bának igaza lett: „Nektek nem is kell.”

A fizetés a gatyában

Cs. I. bá a tószegi szernek volt a majorja. Az egyik vadásznak a juhait őrizte. A major a gazdák nagy részének nem adott sajtot a juhaik után. Köztük volt a vadász is. A major egy nap összetalálkozott az ingerült vadással, aki a puskáját is a vállán hordozta, lógatta.

Az öreg magyarzkodott, hogy miért is maradt adós a sajtjal. Végül kifakadva azt mondta:

– Fiam, lőjél meg, úgysem tudok fizetni.

A vadász kapta a fegyverét, feltartotta, majd meghúzta a ravaszt. A golyó a lámpa mellett fűrődött a gerendába, a felsőpadlóba.

A major ijedtében a gatyába tojt.

Amikor a falfehér embert megszólította a vadász, Cs. I. csak annyit mondott:

– Fiam, a te fizetésed itt a gatyámban.

A becsületes major

Kurta Ignác bá olyan féldecist szorongató major volt. Elszegődött a negyedik faluba. A juhos gazdák azt követelték, hogy szerezzen két biztos fizetőkezeset. Másképp visszamondják az egyezséget. Ignác bá haza is ment a falujába, s kapott is két biztos kezeset: az egyik Szekeres Péter bá, a másik meg Hegyi András bá, akik a községházán az előljáróság előtt nyilatkozatot adtak arról, hogyha Ignác bá nem tudna fizetni, ők a kezességet vállalják. Másnap vitte Ignác bá az igazolást. Meg voltak nyugodva a gazdák is, Ignác bá is.

Az egyik kezes a nyár folyamán kétszer is átküldte a kisebbik fiát Ignác bához Recefalára sajtért. Ignác bá meg is mutatta a legényecskének, hogy sajt van elég, s úgy is megy szekérral haza, s a sajtot viszi. Ezt így két-három részben elintézte, úgyhogy a juhokat amikor adták számba, egyik kezes sem kapott volt egy akkora sajtot, amit egyszer egy tyúk befaljon. Úgy karácsony táján Szekeres Péter bá, a kezes s Kurta Ignác bá véletlenül az utcán összetalálkoztak. Péter bá nem tudta szó nélkül megállni:

– Ignác, a harminc kiló sajtot, azt mikor adod meg? Ignác bá gondolkodás nélkül visszakerdezt:

– Hát aztán a maga juhait a nyáron melyik major előtt voltak?

– Azok biz Küs Jóska komám előtt – felelte Péter bá nagy büszkén.

Ignác bá huncutul hunyorított, majd búcsúzásra nyújtva kezét, csak annyit mondott:

– Akkor a sajtot Küs Jóska-tól kérje meg.

Nem szól arról a krónika, hogy ezek után legalább Hegyi András bának, a másik kezesnek köszönte-e meg a kezességet.

A tél csendben telt. Bőven jutott ideje gondolkozni Ignác bának azon, hogy a tavaszi majorfogadáson kik lesznek a kezesei.

Kap kosárkarót

Az egyik korondi gazdának a Feketeaszszony nevű határrészen juhokkal trágyázott az öreg Dénes Sándor bá, aki még jól bírta magát s a majorkodást.

A juhok kosarát (karámját) minden második nap elfordították, hogy a föld egyformán trágyázdójék. Egyik nap a karámot fordító legénytől a szomszéd asszony, Józsa Ignác né – akinek a juhait Dénes Sándor bá előtt voltak – kérte, hogy ha mennek bé a faluba, vigyenek nekik sajtot a juhaik után. Amikor a majorné ezt a legény megmondta, a majorné a következőt üzentte:

– Mondd meg Ignác nének: a juhaik roszszul tejelnek, sajtot nem viszünk. S ha sajtért jönnek, kapnak kosárkarót.

Válogatott

S. Domokos nevű legénytől, aki mindig pakulár (juhpásztor) szokott lenni, azt kérdezték:

– Te Domokos, az idén miért nem lettél pakulár?

– Én azért, mert addig válogattam a helyekbe, hogy semmivel maradtam. M. Marci bá, a major megfogadott volna. Azt hallottam róla, hogy minden nap tiszta fehérre mosott inget vesz fel. Az ilyenhez nem megyek.

– Hely kerül, csak juh s legelő legyen.

Gyuri a neve

Egy csoport fiatalember beszélget. Arról folyik a beszélgetés: melyik férfinév a legszebb? Egy Gyuri nevű azonnal megszólal, s azt mondja:

– Az én nevem a legszebb, én szeretem.

Az egyik idősebb legény azt mondja:

– Szeretheted, mert a disznók között amennyi kan (ártán), annak a mindenikét Gyurinak szólítják, Gyuri a neve.

Többet gondol

Egy gyorsan beszélő embertől azt kérdeztük:

Miért beszél olyan gyorsan és halkán? Így válaszolt:

– Azért fiam, mert többet gondolok, mint amennyit ki tudok mondani.

„Apityóka kenyér is, puliszka is, köccség is”

Többen beszélgettek, idősebb és fiatal emberek, hogy a korondi határ nem volt soha ilyen, mint a 2008-as esztendőben. Alig lehet látni a korondi határon búzával, zabbal, árpával, kukoricával bevetett, pityókával beültetett szép szántóterületeket. Most, 88 éves koromban, eszembe jutott, hogy gyermekkoromban mit mondott a Tószeg utcában lakó Koszta Mihály bá:

– Sok pityókát kellene termelni, az a legjobb termés. Aki sok pityókát termel, az étlen nem hal, mert a pityóka kenyér is, puliszka is, köccség is.

„Egyes lóra egyes hám kell”

Ifjú Molnos (Likas) Miklóstól maradt fenn e mondás, hogy egyes lóra egyes hám kell. Egyedüli legény volt a családban, egy kicsit ügyefogyott. Mindig készült házasodni, egyedül való leányt sze-

retett volna feleségül venni, s ezért e mondást sokszor hangoztatta.

Az 1950-es években egy autó elgázolta és meghalt, de a mondása fennmaradt: „Egyes lóra egyes hám kell.”

„Ezt Sánta Anna nén sem veti ki”

Korondon élt egy Makó (Sánta) Anna nevű asszony, aki tudott kártyát vetni. Legtöbbször a károsultak vagy a szerelmesek mentek hozzá kártyavetésre.

Ha valakinek valamije elvész, keresi, de nem találja, arra a kérdésre, hol lehet, mindjárt rámondja: „Ezt még Sánta Anna nén sem veti ki.”

Nem vettem figyelembe, mint Gyurka bá a hirdetést

Egy Gyurka bá nevű ember süket volt. A faluban a hirdető hirdetett. A távolabb állók, akik a hirdetőnek a hangját nem hallották jól, kérdezték Gyurka bától:

– Mit hirdettek?

– Nem vettem figyelembe – válaszolta Gyurka bá.

Azóta is, ha valaki egy kérdésre nem tud válaszolni, így adja meg a feleletet:

– Nem vettem figyelembe, mint Gyurka bá a hirdetést.

Sógornál levágtak egy bárányt

Székelyudvarhelyen a telekkönyvi hivatalnál várakozik egy idős ember. Megérkezik a telekkönyv vezetője, az ember azonnal így szól:

– Szeretnék valamit kérdezni.

– Tőlem most ne kérdezzon semmit, sietnem kell, a városban egy nagy gyilkosság történt.

– Ugyanbiza hol? – kérdezi az öreg.

– Sógornémnél levágtak egy bárányt.

Annyi gyermeket csinállok neki, többet nem hagy el

A községi képviselőhöz ment a körzetből egy fiatalember azzal a panasszal, hogy elhagyta a felesége, és valahogy vissza kellene hívní. Jegyzi meg a panaszos:

– Ha visszajönne, annyi gyermeket csinálnék neki, többet soha nem hagyja el.

A panasz feltevője szép szóval annyit tudott segíteni a panaszosnak a baján, hogy az asszony vissza is ment. A panaszos a szavát is beváltotta, mert 7 gyermekük született. A hetedik még iskolába sem járt, olyan kicsi volt.

De bizony a jó Isten úgy adta, hogy az asszony meghalt, s a hét gyermek árván maradt, édesanya nélkül.

Az ember igazat mondott volt, annyi gyermeket csinált, hogy az asszony ne hagyja el. Elvette a jó Isten, de az ember a szavát annyira beváltotta, hogy anya nélkül a 7 gyermeket becsületesen felnevelte. Az

ember öreg korában azt mondta:

– Soha nem bántottam a jó Istent, hogy feleségemet elvette, mert adott erőt ahhoz, hogy a gyermekeket fel tudjam nevelni.

Amelyik kő sokat höngörög, az nem muharásodik meg

A Korond községhez tartozó vadasmezői tanyán a szomszéd azt mondja:

– Komám, én innen költözöm el, megyek az alföldre lakni, ott megélőeztem egy bennvalót, ott jobb a megélhetés.

– Menjen komám, én itt maradok. Egyet jegyezzen meg, amelyik kő sokat höngörög, az nem muharásodik meg.

Még nem tojnak

Egyik nap a gazda így szól a feleségéhez:

– A kicsi tyúknak adj zabot, karicsál, ejsze tojós lesz.

Az asszony így válaszol:

– Én egy szemet sem. A sok búzát megették, s még nem tojnak.

Kádár-Dombi Péter

Született Homoródszentmártonban, 1955. január 22-én.

Tanárképző főiskolát végzett. Bandi Dezső tanár, képzőművész és István Lajos fazekasmester irányításával kezdett agyagszobrokat készíteni 1996-ban.

Kiállítások:

1999: Székelykeresztúr (közös), 2000: Marosvásárhely (egyéni), 2005: Székelyudvarhely (közös), 2006: Kiskunfélegyháza (egyéni), Ajka (Hermann Gyulával), Székelykeresztúr (Hermann Gyulával), 2007: Ajka (közös), Karcag (Hermann Gyulával), Amiens (Franciaország, közös), Unna (Németország, közös), Homoródszentmárton, 2008: Ajka (közös), Homoródszentmárton (közös), Ajka (Tárlat, Országos Képző- és Iparművészeti Kiállítás, Alkotói díj), Marosvásárhely (Bernády ház, a lókodi alkotótábor műveinek kiállítása, közös). Alkotótáborok: Ajka, Homoródszentmárton. 2008: Székelykeresztúr. 2009: Ajka (Magyar Kultúra Napja, Alkotói díj). 2009: Korond.

Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2009. január–április

Január

1 – 85 éve, 1924-ben született Kissolyomosban **Lőrinczi Ferenc** növényteni szakíró. 1943-ban végzett az Orbán Balázs nevét viselő keresztúri unitárius gimnáziumban, Kolozsváron természetrajz-biológia szakos képesítést szerzett, egy évtizeden át az egyetemen dolgozott, majd 1974-ig a kolozsvári Botanikus Kert tudományos kutatója, később főbotanikusa. Egyetemi jegyzeteket írt, közlései szaklapokban jelentek meg.

10 – 70 éve, 1939-ben született Székelykeresztúron **Ipó László** geológus, Ipó László festő fia. Szülővárosában járt középiskolába, Kolozsváron végzett egyetemet, 1968–72 között az udvarhelyi múzeumban dolgozott, Bányai János meghívására. Főként ásványvizekről, sósfürdőkről, gyógylapokról és gyógyhatású iszapokról közölt dolgozatokat.

20 – 85 éve halt meg Sepsiszentgyörgyön **Kelemenné Zathureczky Berta** író, zeneszerző. Homoródszentmártonban született 1855. február 1-jén. Népszerűek voltak megzenésített költeményei. Több regény szerzője.

22 – 110 éve, 1899-ben született Székelyudvarhelyen **Dobai István** költő. Szülővárosában, illetve a keresztúri és kolozsvári tanítóképzőben tanult, unitárius teológiát végzett. Részt vett a Tizenegyek irodalmi szervekedéseiben, meséket és verseket közölt a Cimbora gyermeklapban. Vargyasi lelkészként halt meg 1938. szept. 4-én.

24 – 80 éve született Máramaroszigeten **Maszelka János** festő. Székelyudvarhelyen járt középiskolába, a kolozsvári főiskola elvégzése (1955) után a székely anyavárosban kezdte pályáját pedagógusként. 1962–89 között a Művelődési Ház szakirányítója, az udvarhelyi képtár alapítója, gyarapítója volt, és szervezője a homoródszentmártoni alkotótábornak. Tájéképeiből, portréiből szervezett kiállításait rendszeresen jelen volt a képzőművészeti életben. 2003. december 20-án halt meg Székelyudvarhelyen.

28 – 65 éve született Székelyudvarhelyen **László-Bakk Anikó** zenetanár, zenei író, rádiós szerkesztő, Bakk Elek és Sára orvosok gyereke, László F. Csaba felesége. Ő állította össze az *Erdő mélyén, esti csendben* (1974), *Egyedem-begyedem* (1981), *Zenebona palota* (1988) című köteteket a gyermekeknek.

Február

2 – 80 éve született Marosvásárhelyen **Kulesár Béla** szobrász és festőművész. 1975-ben megnyerte az 1848-as székely nemzetgyűlés helyén, Agyagfalván felállítandó emlékmű elkészítésére hirdett országos pályázatot. A kivitelezés közben, 1976. június 18-án szívroham következtében meghalt szülővárosában, a munkát Hunyadi László és Kiss Levente szobrászok készítették el.

6 – 90 éve, 1919-ben született Kolozsváron **Márkos András** szobrász. 1944–50 között Székelykeresztúron volt rajztanár, ahol diákjaival megalakította a Kriza János Népi Kollégiumot. Néprajzi, népművészeti és népzenei gyűjtést végzett, *Homoródszéki szállások* c. írását – rajzokkal illusztrálva – az *Ethographia* közölte (1958/3). Petőfi-mellszobra a keresztúri Petőfi Sándor Általános Iskola előtt látható, bronz Petőfi-szobrát 1973. jan. 21-én avatták fel Keresztúr főterén. Az egész alakos szobrot sokan a legjobb Petőfi-szobornak tartják. 1972. máj. 18-án halt meg Kolozsváron.

7 – 80 éve, 1929-ben született Lovétén **Török László** újságíró, szerkesztő. Az egykori *Előre* munkatársa, a marosvásárhelyi *Művészet* szerkesztője, a filmrovat vezetője volt, írásait több lap közölte. Önálló kötetei: *Látvány és valóság* (Filmesztétikai tanulmányok, Buk., 1974), *Emberék vagyunk* (Aforizmák, Buk., 1979), *Tűnődő értelem* (Aforizmák (Déva, 1997).

11 – 65 éve született Szászrégenben **Wellmann József** költő, szerkesztő, műfordító. Éltető Józsefként ismeretes a neve az irodalomban. Székelyudvarhelyen járt középiskolába, Kolozsváron nyelvszakot végzett. 1977-től a marosvásárhelyi báb-színház dramaturgia volt, bábjátékait ott mutatták be. Önálló kötetben versei (*Ismeretlen beszéd*, Buk., 1969) és regénye (*Történet egy fehér lóról*, *Kisregény*, Buk., 1979 és Bp., 1989) jelent meg, illetve román versfordításokat közölt.

14 – 95 éve született Udvarhelyen **Dragomán Pál** földrajzi szakíró. Szülővárosában, majd a kolozsvári egyetemen tanult, földrajztanárként dolgozott egy évtizedig, 1949-től a marosvásárhelyi megyei múzeumot igazgatta.

15 – 75 évvel ezelőtt, 1934-ben született Bukarestben **Ezcsí András** festő. A székelykeresztúri tanítóképzőben 1953-ban szerzett képesítést, a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskoláról eltávolították. Marosvásárhelyen halt meg 1991. október 20-án. Székelykeresztúron nyugszik, utcát készülnék elnevezni róla.

Maszelka János

Március

3 – 65 éve született **Vofkori László** tanár Székelyudvarhelyen (megh. 2008). 1966-ban a kolozsvári egyetemen földrajz szakot végzett, Ülkében, majd Udvarhelyen a Petru Groza Liceumban és a tanítóképzőben, és a tanítóképző főiskolán tanított. 1980-ban doktorált. A csíkszeredai Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanára volt. Kutatási területe népesség- és településföldrajz. Önálló munkáiból kiemeljük: *Erdély társadalom- és gazdaságföldrajza* (Nyíregyháza, 1994), *A földrajz tudományok rendszertana, Utazások Székelyföldön* (Csíkszereda, 2004).

20 – fél évszázada, 1959-ben hunyt el Székelyudvarhelyen **Orbán János** közíró, helytörténész. 1879. december 26-án született Székelyudvarhelyen. Udvarhelyen és a gyulafehérvári r. kat. főgimnáziumban járt középiskolába, teológiát végzett, 1900-ban szentelték pappá. Vágásban volt plébános, Székelykeresztúron főesperes. Tevékeny volt a népnevelésben, közoktatásban és közéletben egyaránt. *A Pásztor-tűz*, *Székely Közélet*, *Hírnök*, *Erdélyi Tudósító* közölte írásait. Összegyűjtötte a keresztúri Petőfi-emlékeket, legendákat. Munkái: *A lélek útján* (Nyolc konferencia, Székelykeresztúr, 1923); *Zúg a havas* (regény, Déva, 1937); *Székelykeresztúr története* (Kv., 1943).

24 – 65 éve született Korondon **Tófalvi Zoltán** tanár, író, újságíró, szerkesztő. Szovátán érettségizett 1962-ben, elvégezte a marosvásárhelyi tanárképző főiskolát (1965), majd a kolozsvári egyetemen történelem-filozófia szakos képesítést szerzett (1971). 1965–75 között szülő-

falujában tanított, helyismereti gyűjtéssel foglalkozott, az iskolai múzeum képezte a mai falumúzeum alapját, illetve az újságírással való kapcsolatát is ennek a nyolc évnek köszönheti. 1972–85 között a marosvásárhelyi rádió magyar nyelvű adásának munkatársa. A *Hét* és az *Erdélyi Napló* szerkesztője volt, 1994 után pedig a Román Televízió magyar adásának munkatársa. Kutatja az 1956-os erdélyi eseményeket, illetve a vidék iskolatörténetét. Kötetei: *Pogány fohászok faluja. Sóvidéki riportok* (Buk., 1979), *Korondi kerámia* (Csíkszereda, 1981), *Ha egy ember támad* (Buk., 1989), *A sóvidéki népi fazekasság* (Marosvásárhely, 1996), *A magyar '56* (dokumentumok, elemzések, Bp., 1996), *A gondviselő szem* (Gyergyószentmiklós–Marosvásárhely, 1997), *Északi változatok. Beszélgetések Skandináviában élő magyarokkal vagy Mélyinterjúk a Skandináviában élő nemzetközi hírű magyar értelmiségiekkel* (Marosvásárhely, 2000), *Élet a föld alatt* (történelmi tanulmány, Nagyvárad, 2001), *1956 erdélyi mártírjai* (I. A Szoboszlai csoport pere, II. Az érmihályfalvi csoport pere), társszerzővel: *Gazda József – Tófalvi Zoltán: Kövek egy siratófalhoz. A Ceaușescu-diktatúra kivégzett, halálba kergetett erdélyi magyarjai* (Stockholm, 1994).

Április

3 – 85 éve született Székelydályában **Lázár Tibor** műszaki író. Székelyudvarhelyen járt középiskolába, Temesváron szerzett gépészmérnöki oklevelet, a villamos háztartási gépekről szóló két könyv társszerzője.

3 – 65 éve született **Farkas Árpád** költő Siménfalván. Székelyudvarhelyen járt középiskolába, Kolozsváron végzett egyetemet, 1968-tól Sepsiszentgyörgyön él, író, szerkesztő. Vajnafalván tanított, majd a *Megyei Tükör*, később az *Igaz Szó* (1990-től *Látó*) szerkesztője, 1993-tól a Kovászna megyei napilap, a *Háromszék* főszerkesztője. Írásaiban a népi és modern egyaránt fellelhető, a nyolcvanas évek kedvelt költőjévé vált, *Alagutak a hóban* (1979) című verskötete széles körben ismert. A szülőföld és a népelet iránti elkötelezettsége sokak példaképévé tette. Kötetei: *Másnapos ének* (Buk., 1968), *Jegenyekör. Versek* (Kolozsvár, 1971), *A befalazott szószék* (1975), *Alagutak a hóban. Versek* (Buk., 1979), *Asszonyidő. Publicisztikai írások* (Buk., 1983), *Cântec de fluier* (Buc., 1988), *A szívárgásban. Versek* (Bp., 1991), *Határátkelés* (versek, Csíkszereda, 2004).

6 – 45 éve született Szovátán **Sánta Csaba** szobrász. Székelyudvarhelyen, a Palló Imre Művészeti Szakközépiskolában tanított, a Haáz Rezső Múzeumban kispasztikai

alkotásait mutatta be. Köztéri szobra a szovátai Polgármesteri Hivatal udvarán lévő bronz lányalak, a farkaslaki iskola udvarán álló Tamási-mellszobor. Szovátai műhelyében az utóbbi években számos köztéri szobor és kispasztika készült, utoljára, februárban Csíkszeredában állított ki belőlük.

7 – 120 éve, 1889-ben született Berecken **Khell István** műfordító és irodalomtörténész. 1919–1948 között, nyugdíjazásáig az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban tanított. Magyar–német szakot végzett, román, német fordításai jelentek meg, versei a hagyományos népi vonalhoz tartoznak. Románra fordította és közölte a *Convorbiri Literari*-ban 1939-ben Mikes Kelemen 15 levelét. Péter Attila írt monográfiát róla (*In memoriam Khell István*, Szudv., 1999). 1972. április 30-án halt meg Udvarhelyen.

8 – 35 éve hunyt el **Botár Béla** költő. Székelyudvarhelyen született 1915. augusztus 29-én, városában tanult, tisztviselőként dolgozott. A *Székely Közélet*, *Brassói Lapok*, *Ellenzék*, *Keleti Újság*, *Székelység*, *Pásztortűz*, *Erdélyi Helikon* közölte verseit. Kötete *Jobb a kőnek* címen jelent meg 1945-ben Székelyudvarhelyen. A népiesség és a szimbolizmus egyaránt hatással volt lírájára. 1946-tól Budapesten élt, folyóiratokban, napilapokban közölt, román fordításokat is.

13 – 110 éve, 1899-ben született Felsőboldogfalván **Bakk Elek** orvosi szakíró, aki tervet dolgozott ki Udvarhely fürdővárossá alakítására. A múlt század harmincas éveiben a bukaresti magyar, majd az udvarhelyi művelődési élet támogatója

Szécsi András

volt a negyvenes évektől, neves szerzőket látva vendégül. Udvarhelyen hunyt el 1972. január 21-én.

16 – 65 éve született Marosvásárhelyen **Oláh István** költő, újságíró. A Babeș–Bolyai Egyetemen s a Iași-i Al. I. Cuza Egyetemen történelem szakos tanári diplomát szerzett, 1964–67 között tanított, 1968-tól Csíkszeredában élt, a *Hargita* napilap szerkesztője, újságírója volt, majd Székelyudvarhelyre telepedett családjával, 1985-től az *Előre*, 1989-től a *Romániai Magyar Szó* újságírójaként dolgozott, jelenleg az *Udvarhelyi Híradó* munkatársa. A marosvásárhelyi Írói Egyesület díját kétszer (1977, 1985), 1992-ben, 1993-ban és 1994-ben az MTI-Press díját, illetve a Széchenyi-társaság díját (1991) kapta meg, tárcanovelláit ugyancsak díjazták. Verskötetei: *Álom a csodalúdról* (1971), *Gazdátlan tenger* (1974), *Kőkeret* (1977), *Az alakítás avagy a kísérleti költészet esélyei* (Oratórium, 1978), *Sötétkamra* (1980), *A második északon* (1983); *Üvegharangjáték Csikban* (Bp., 1992), *A virágmindenség fényképe. Versek* (Csíkszereda, 1999). Prózakötete *Zsebregegy* címmel jelent meg 2006-ban.

20 – 135 éve született Tarcsafalván **Ürmösi Károly** unitárius lelkész-esperes, író (meghalt Kolozsváron, 1953. febr. 6-án).

23 – 80 éve született Homoródkarácsonyfalván **Máthé Balázs** műszaki író. Középiskolai tanulmányait Székelykeresztúron kezdte. Moszkvában doktorált. A Craiova-i Electroputere üzem tervezőmérnöke, 1968-tól a bukaresti villamosenergia-ipari kutatóintézet főkutatója volt. Villamos berendezésekkel kapcsolatos számos tanulmányát több nyelven közzétették a szaklapok, több szakkiadvány társszerzője.

24 – 100 éve, 1909-ben született Székelyudvarhelyen **László Béla** tanár, író, szerkesztő. Szülővárosában járt középiskolába. 1939-ben a bukovinai, leégett Józseffalváról közölt riportjaival indította el az országos segélyezési akciót. Az *Ellenzék*, a *Magyar Távirati Iroda* (1940–44) szerkesztője, munkatársa, a rendszerváltás után az *Igazság*, a *Művelődés*, 1957–72 között a *Korunk* szerkesztőségi titkára volt, közben több lap munkatársa.

29 – 80 éve született Székelykeresztúron **Kiss Ervin** orvosi szakíró, grafikus. Marosvásárhelyen szerzett orvosi diplomát, szócikkeket közölt, egyetemi jegyzetek társszerzője. Grafikáit a lapok is közzélték.

Összeállította P. Buzogány Árpád

*A Kadicsfalvi-réten (Székelyudvarhely) folytatott ásatás
hétköznapijai (fent)
Leégett felszíni népvándorláskori ház, kemencéjének
részletével (lent)
Lásd cikkünket a 14. oldalon.*